

**PROBLEM
SYNOPTYCZNY**

ks. Andrzej Kowalczyk

PROBLEM SYNOPTYCZNY

2009

Na okładce
miniatura nieznanego autora z 820 roku
przechowywana w skarbcu katedry w Aachen

NIHIL OBSTAT
ks. Stanisław Zięba
Kancelarz Kurii
Gdańsk, 22 kwietnia 2009 r.

IMPRIMATUR
† **Ryszard Kasyna**
Biskup Gdański
Gdańsk-Oliwa, 22 kwietnia 2009 r.

© Copyright by ks. Andrzej Kowalczyk, 2009

Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o.
ul. Biskupa Dominika 11, 83-130 Pelplin
tel. 058 536 17 57; tel./fax 058 536 17 26
e-mail: bernardinum@bernardinum.com.pl
www.bernardinum.com.pl

Skład, druk i oprawa:
Drukarnia Wydawnictwa „Bernardinum”, Pelplin

ISBN 978-83-7380-720-4

WYKAZ SKRÓTÓW

Ant	Antonianum
ExpT	Expository Times
JBL	Journal of Biblical Literature
NTS	New Testament Studies
Stud. Evangel.	Studia Evangelica

WSTĘP

Problem synoptyczny przedstawia się zwykle na szerokim tle istniejących na ten temat teorii. Nie chcemy iść tą samą drogą z dwóch powodów: teorii tych jest bardzo dużo, a mamy zamiar dać czytelnikowi do ręki jak najkrótsze opracowanie, oraz drugi powód – najważniejsze teorie, argumenty za i przeciw poszczególnych teorii omówiliśmy wyczerpująco w książkach: „Geneza Ewangelii Marka”¹ oraz „Geneza Ewangelii Łukasza”². Na początku umieszczamy tylko krótki przegląd historii problemu synoptycznego. Nie znaczy to jednak, że całkowicie pomijamy dyskusję ze zwolennikami takiej czy innej teorii.

W książce tej najpierw staramy się przekonać czytelnika, że różnice w słownictwie i budowie zdań nie mogą być – z małymi wyjątkami – argumentem w określaniu pierwszeństwa Ewangelii, ponieważ ewangelisci korzystali ze swoich źródeł z wielką swobodą, a nawet świadomie wprowadzali do nich różne zmiany tylko po to, aby różnić się od źródeł. Świadczy o tym często stosowana przez ewangelistów inwersja słów w zdaniu. Problemowi inwersji poświęciliśmy dużo miejsca. Następnie, staramy się wykazać, że również brak pewnych tekstów w danej Ewangelii w stosunku do

¹ Ks. A. Kowalczyk, *Geneza Ewangelii Marka*, Pelplin 2004.

² Ks. A. Kowalczyk, *Geneza Ewangelii Łukasza*, Pelplin 2006.

źródła nie może być dowodem, że ewangelista nie znał danego źródła. Założeniem ewangelistów nie było, jak się niestety często przyjmuje, tylko powiększanie istniejącej już Ewangelii, ewangeliści mogli dodawać nowe teksty a także coś ze swoich źródeł usuwać, to zależało od koncepcji dzieła, jakie mieli. Fakt, że Ewangelia Marka jest najkrótsza, nie przesądza o jej pierwszeństwie.

Pragniemy wykazać, że każda z Ewangelii synoptycznej posiada inny rodzaj literacki. Zaliczanie ich to jednego rodzaju literackiego „ewangelia” jest uproszczeniem nie do przyjęcia. Jesteśmy przekonani, że wielką rolę w rozwiązaniu problemu synoptycznego odgrywa właściwe rozeznanie założeń literackich poszczególnych Ewangelii, dlatego problemowi temu poświęcamy aż trzy rozdziały.

Do rozważań o założeniach redakcyjnych Ewangelii uważaliśmy za konieczne dodać odpowiedzi na niektóre zarzuty przeciwko pierwszeństwu Ewangelii Mateusza oparte na różnicach w treści Ewangelii, np. dlaczego w Ewangelii Marka nie ma Kazania na Górze. Bardzo szeroko tego rodzaju różnice omówiłem w moich książkach, już wspomnianych, o redakcji Ewangelii Marka i Łukasza, tutaj zajmuję się tylko zarzutami – wydaje mi się – najważniejszymi.

1.

KRÓTKI PRZEGLĄD HISTORII PROBLEMU SYNOPTYCZNEGO

Trzy pierwsze Ewangelie są bardzo do siebie podobne. Niekiedy drukuje się je w trzech równoległych kolumnach, aby jednym rzutem oka można było ogarnąć zachodzące w nich podobieństwa. Dlatego Ewangelie te nazywamy synoptycznymi (*synopsis* – ogarnąć jednym rzutem). Podobieństwa i różnice w Ewangeliiach synoptycznych nazywamy faktem synoptycznym. Podobieństwa istnieją w kompozycji, treści perykop, stylu i języku. Wszystkie trzy Ewangelie rozpoczynając od perykopy o działalności Jana Chrzciciela mają materiał rozłożony w podobny sposób: chrzest Jezusa, kuszenie, działalność w Galilei, podróż do Jerozolimy, działalność w Jerozolimie, proces, ukrzyżowanie i zmartwychwstanie. Jednak są też duże różnice: w doborze materiału, w kompozycji i w słownictwie. Skąd się biorą podobieństwa i różnice w Ewangeliiach synoptycznych? Pierwszym, który podjął ten problem, był największy teolog starożytności św. Augustyn (353-430 rok). Napisał on dzieło: „De consensu evangelistarum”, w którym stwierdza, że pierwszą Ewangelią była Ewangelia Mateusza, Marek ją skrócił, a Łukasz korzystał z obu istniejących już Ewangelii. Opinia biskupa Hippony przyjmowana była bez zastrzeżeń prawie aż do połowy XVII w. Dopiero Grotius w r. 1641 uważał za konieczne rozróżnić Ewangelię Mateusza w języku hebrajskim używaną przez Marka i Ewangelię Mateusza w języku greckim. To rozróżnienie miało

wyjaśnić różnice w tekstach greckich Ewangelii Mateusza i Ewangelii Marka.

Ponad sto lat później F. Büsching proponuje przedstawienie Ewangelii Łukasza na pierwsze miejsce, a Lessing – odrzucenie zależności literackiej: wszystkie Ewangelie pochodzą według niego z jednego źródła – Ewangelii aramejskiej.

Pierwszym, który posłużył się słowem synopsis na oznaczenie trzech pierwszych Ewangelii i opracował naukowo kwestię synoptryczną w czasach nowożytnych, był Griesbach. On jako pierwszy wydaje synopsę w r. 1774. Griesbach twierdził, że pierwszą Ewangelię napisał Mateusz a drugą Łukasz w oparciu o tradycję ustną i Ewangelię Mateusza. Marek posłużył się w redakcji swojej Ewangelii dziełem Łukasza i Mateusza. Na taką kolejność Ewangelii wskazują według Griesbacha między innymi zdania połączone (conflations). Otóż bardzo często się zdarza, że Marek raz już wyrażoną myśl powtarza używając innych słów, natomiast Mateusz ma w miejscu paralelnym jedną część tego połączonego wyrażenia a Łukasz drugą część. Oto przykład conflations:

Mt 8,16	Mk 1,32	Łk 4,40
<i>Z nastaniem wieczora</i> (<i>opsias de genomenēs</i>)	<i>Z nastaniem wieczora,</i> <i>gdy słońce zaszło</i> (<i>opsias de genomenēs,</i> <i>hote edu ho hēlios</i>)	<i>O zachodzie słońca</i> (<i>dunontos de tou hēliou</i>)

Inny przykład:

Mt 8,3	Mk 1,42	Łk 5,13
<i>I natychmiast</i> <i>z trądu</i> <i>został oczyszczony.</i>	<i>Natychmiast</i> <i>trąd</i> <i>go opuścił</i> <i>i został oczyszczony.</i>	<i>I natychmiast</i> <i>trąd</i> <i>z niego ustąpił.</i>

Takich zdań połączonych jest w Mk około 106. Griesbach sądził, że Marek znał Mt i Łk i dlatego ich zdania mógł łączyć. Obecnie teorię Griesbacha broni W. R. Farmer¹. Conflations można jednak wytłumaczyć inaczej: Marek dodaje do zdania Mateuszowego

¹ W. R. Farmer, *The Synoptic Problem*, New York 1964.

swoje krótkie zdanie, a Łukasz znając obydwie Ewangelie usuwa zdanie Mateuszowe tworząc w ten sposób własną wersję tekstu.

W roku 1779 z nową propozycją wystąpił Storr. Uważał on, że najstarszą Ewangelią jest Mk – bo jest najkrótszą i niemal cała znajduje się w pozostałych Ewangeliach. Za pierwszeństwem Mk przemawiałby także gorszy styl od Ewangelii Mateusza. Opinia ta ma nadal wielu zwolenników, można tu wymienić: J. Jeremiasa, A. Farmera, A. W. Argylego, M. D. Gouldera i innych. Przeciwnicy tej teorii podkreślają, że jednak nie cały materiał Ewangelii Marka znajduje się w pozostałych Ewangeliach synoptycznych. Z 677 wierszy tej Ewangelii tylko 470 znajduje się zarówno w Mt i Łk, 159 tylko w Mt a 20 tylko w Łk. Dwadzieścia osiem wierszy z Ewangelią Marka nie powtarza się w dwóch pozostałych Ewangeliach. Warto zwrócić uwagę, że Łukasz pomija cały duży fragment Mk 6,45-8,26. Prosty styl Mk można wytłumaczyć wpływem przepowiadania św. Piotra. Jeżeli chodzi o język tej Ewangelii, to trzeba podkreślić, że jest on bardziej „nowoczesny” od języka Ewangelii Mateusza. Przykładem w tym wypadku niech będą teksty paralelne Mt 4,17 i Mk 1,14-15 (Łukasz nie ma tekstu paralelnego):

Mt 4,17	Mk 1,14-15
<i>Odtąd począł Jezus nauczać i mówić: «Nawracajcie się, albowiem bliskie jest królestwo niebieskie».</i>	<i>Gdy Jan został uwięziony, Jezus przyszedł do Galilei i głosił Ewangelię Bożą. Mówił: «czas się wypełnił i bliskie jest królestwo Boże. Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię!»</i>

Według B. C. Butlera² termin *to euaggelion* w sensie absolutnym (Mk 1,15) wszedł w użycie prawdopodobnie po wniebowstąpieniu Chrystusa. Termin „Ewangelia Boża” jest niewątpliwie późniejszy niż występujący w Mt 4,23 termin „Ewangelia królestwa”. Ten pierwszy termin spotykamy w 1 P 4,17 i sześć razy w listach św. Pawła Apostoła. Butler też zwraca uwagę, że wzmianka o „wypeł-

² B. C. Butler, *The Originality of St. Matthew. A Critique of the Two-Document Hypothesis*, Cambridge 1951, s. 123-124.

nieniu się czasu” w tekście Markowym przypomina podobną wzmiankę w Gal 4,4; Ef 1,9; J 7,8, Łk 21,24 i w Dz 9,23.

Dużą popularność zdobyła sobie hipoteza utworzona pod koniec XVIII wieku przez J. G. Herdera. Twierdził on, że u podstaw wszystkich synoptyków stoi tradycja ustna – ewangelium orale, która przybrała ustaloną formę pod wpływem nauczania apostołów w Palestynie w latach 35-40. Ewangelie synoptyczne są trzema jej wariantami powstałymi w różnych środowiskach i w różnym czasie niezależnie od siebie. Teoria ta znalazła szczególnie dużo zwolenników wśród biblistów katolickich na przełomie XIX i XX wieku, należeli do nich między innymi: R. Cornely S. J., J. Knabenbauer S.J., Th. Soiron OFM, M.-J. Lagrange, a w XX wieku tacy uczeni jak: J. W. Dove, P. Gaechter i J. M. Rist. Ostatnio bronił jej X. Léon-Dufour, ale wprowadza on jako etap pośredni między tradycją ustną a synoptykami Ewangelię Mateusza aramejskiego. Przeciwnicy zarzucają tej hipotezie, że nie tłumaczy, dlaczego Marek odrzucił tak dużo mów Jezusa i dlaczego występują zgodności dosłowne. Przeciwno tej hipotezie świadczą też hapax legomena (występowanie w miejscu paralelnym w dwóch lub trzech Ewangeliach synoptycznych wyrazu, który tylko w tym miejscu występuje w Ewangeliach). Na przykład słowo *afiēmi* występuje w całym NT tylko w miejscach paralelnych Mt 9,16/Mk 2,5/ Łk 5,20.23.

W roku 1817 Schleiermacher wysuwa hipotezę, że Ewangelie synoptyczne powstały z wielu fragmentów. To, co opowiadali apostołowie o Jezusie, było przez słuchaczy zapisywane i przekazywane dalej w formie krótkich tekstów, które później zostały połączone. Hipotezę tę Schleiermacher następnie zmodyfikował w ten sposób: świadectwo Papiasza mówi nie o Ewangeliu Mateusza, lecz o zbiorze mów i sentencji Jezusa. Ten zbiór był opracowywany przez nieznanych autorów i jednym z tych opracowań jest kanoniczny Mt. Dzieło Marka, o którym pisze Papiasz, też nie było Ewangelią kanoniczną Marka, ale stanowiło zbiór opowiadań o czynach Jezusa i zbiór Jego sentencji. Nie jest pewne, czy Mateusz i Łukasz korzystali z Mk, czy z jego źródła. Hipoteza o proto-Mk i proto-Mt stała się momentem przełomowym w badaniach nad Ewangelią synoptycznymi. Odtąd idea dwóch źródeł będzie się często powtarzała w różnych opracowaniach problemu synoptycznego.

Jednym z pierwszych, który ją podjął, ale doszedł do nieco innych wniosków, był Weisse (1838 r.). Przyjmuje on za Storrem, że najstarszą Ewangelią jest Mk, ale uważa, że poza tą Ewangelią nie trzeba szukać wcześniejszego źródła. Przyjmuje też, że Ewangelie synoptyczne miały oprócz Mk drugie źródło, którym były wspomniane przez Papiasza logia. Mateusz i Łukasz korzystali z tych źródeł niezależnie od siebie; to, co Mateusz i Łukasz mają wspólnego, a co nie pochodzi z Mk, pochodzi właśnie z tego drugiego źródła. Twierdzenia Weissa stały się podstawą dla ciągle udoskonalanej teorii dwóch źródeł, tak że słusznie nazywany jest jej ojcem. Do upowszechnienia tej hipotezy przyczynili się wydatnie Lachmann i Wernle. Od tego ostatniego pochodzi nazwa źródła Q. Teoria dwóch źródeł jest dzisiaj najszerzej przyjmowaną.

Pewną trudność nasuwa jednak już samo porównanie tekstów Q w Mt i Łk, okazuje się bowiem, że niekiedy bardzo się od siebie różnią, np. Kazanie na Górze w Mt jest trzy razy dłuższe niż w Łk i posiada inną kompozycję, ponadto Łukasz w swojej wersji kazania posiada wiele tekstów, których nie ma w wersji Mateuszowej. Dla wyjaśnienia tych różnic Wernle w tekstach Q u Mt i Łk wprowadził rozróżnienie kolejnych redakcji tego źródła.

Słabą stroną teorii dwóch źródeł jest brak w Ewangelii Mateusza i Łukasza perykop Mk 4,26-29; 7,32-36 i 8,22-26. Dużą trudność dla tej teorii stanowi fakt, że pewne elementy literackie występują w Mk i Mt a nie w Łk, albo w Mk i Łk a są pominięte w Mt, rodzi się bowiem podejrzenie, że nie tylko Mt i Łk zachowują materiał Q, ale również Mk. Źródło Q częściowo pokrywa się z Mk. Jeżeli jednak Marek znał źródło Q, to nie ma przeszkód, aby utożsamiać je z Ewangelią Mateusza i uznać, że Mk jest zależny od Mt.

Bibliści wysuwają też poważne argumenty przeciwko tezie o nieznajomości Ewangelii Mateusza przez Łukasza. Na znajomość Ewangelii Mateusza przez Łukasza wskazują wspomniane już przy okazji teorii Griesbacha „conflations”. Ph. Rolland⁵ podaje listę aż 106 wyrażenń połączonych w Ewangelii Marka. Fakt, że Łukasz opuszcza zawsze człon Mateuszowy w poszerzonym paralelnym zdaniu w Ewangelii Marka, świadczy, że znał on wersję Mateuszową tego zdania i nie chciał jej powtórzyć.

⁵ Ph. Rolland, *Les premiers évangiles. Un nouveau regard sur le problème synoptique*, (LD 116), Paris 1984. s.110-122.

Bardzo mocnym argumentem przeciwko teorii dwóch źródeł jest zgodność niewielkich elementów literackich w Mt i Łk przeciwko Ewangelii Marka (minor agreements). E. A. Abbot⁴ wylicza 230 przypadków minor agreements, a B. de Solage⁵ podaje listę aż 323 przypadków. Goundry zauważa, że teksty Mateusza zgodne z Łukaszem przeciwko Markowi posiadają cechy charakterystyczne Mateuszowe a niekiedy są wprost sprzeczne z cechami Łukaszo- wymi, z czego wynika, że Łukasz przejął je z Ewangelii Mateusza. Oto jeden z podanych przez Goundry'ego przykładów⁶:

Mt 10	Mk 3	Łk 6
<p><i>1 Wtedy przywołał do siebie dwunastu swoich uczniów i udzielił im władzy nad duchami nieczystymi, aby je wypędzali i leczyli wszystkie choroby i wszelkie słabości. 2 A oto imiona dwunastu apostołów: pierwszy Szymon, zwany Piotrem, i brat jego Andrzeja, potem Jakub, syn Zebedeusza, i brat jego Jan, 3 Filip i Bartłomiej, Tomasz i celnik Mateusz, Jakub, syn Alfeusza, i Tadeusz, 4 Szymon Gorliwy i Judasz Iskariota, ten, który Go zdradził.</i></p>	<p><i>13 Potem wszedł na górę i przywołał do siebie tych, których sam chciał, a oni przyszedli do Niego. 14 Ustanowił Dwunastu, aby Mu towarzyszyli (<i>hina hōsin met' autou</i>), by mógł ich wysyłać na głoszenie nauki, 15 i by mieli władzę wypędzać złe duchy. 16 Ustanowił więc Dwunastu: Szymona, któremu nadał imię Piotr; 17 dalej Jakuba, syna Zebedeusza, i Jana brata Jakuba, <u>którym nadał przydomek Boanerges</u>, to znaczy synowie gromu; 18 dalej Andrzeja, Filipa, Bartłomieja, Mateusza, Tomasz, Jakuba, syna Alfeusza, Tadeusza, Szymona Gorliwego 19 i Judasza Iskariotę, który właśnie Go wydał.</i></p>	<p><i>12 W tym czasie Jezus wyszedł na górę, aby się modlić, i całą noc spędził na modlitwie do Boga. 13 Z nastaniem dnia przywołał swoich uczniów i wybrał spośród nich dwunastu, których też nazywał apostołami: 14 Szymona, którego nazwał Piotrem; i brata jego Andrzeja; Jakuba i Jana; Filipa i Bartłomieja; 15 Mateusza i Tomasz; Jakuba, syna Alfeusza, i Szymona z przydomkiem Gorliwy; 16 Jude, syna Jakuba, i Judasza Iskariotę, który stał się zdrajcą.</i></p>

⁴ E. A. Abbot, *The Correction of Mark Adopted by Matthew and Luke, Diatessarica*, II, 1901, s. 307-324.

⁵ B. de Solage, *Synopse grecque des évangiles. Méthode nouvelle pour résoudre le problème synoptique*, Leiden-Toulouse 1959.

⁶ R. H. Gundry, *Matthean foreign bodies in agreements of Luke with Matthew against Mark. Evidence that Luke used Matthew*, [w:] *The Four Gospels* 1992, Festschrift Frans Neirynck. Ed. by F. Van Segbroeck, Leuven 1992, s. 1467-1480.

Zarówno Łukasz w 6,13 jak i Mateusz w Mt 10,1 nie posiadają słów *hina hōsin met' autou* („aby byli z Nim”, tzn. towarzyszyli Mu), które posiada Marek w 3,13-14. Według Gundry'ego opuszczenie tych słów przez Mateusza jest uzasadnione, ponieważ później bezpośrednio po imionach Dwunastu Mateusz pisze, że *Tych to Dwunastu wysłał Jezus* (10,5). Marek o wysłaniu Dwunastu pisze kilka rozdziałów dalej, w 6,7. W Ewangelii Łukasza podobnie jak w Ewangelii Marka Jezus wysłał Dwunastu po jakimś okresie przebywania razem (por. Łk 9,2), Łukasz więc powinien pozostawić wyżej wymienione słowa Markowe. Dlaczego je opuszcza? Można to wytłumaczyć tylko wpływem Mateusza na Ewangelię Łukasza.

Łukasz w 6,14 jest zgodny z Mt 10,2 w umieszczeniu na drugiej pozycji imienia Andrzeja, Marek w 3,16-18 ma imię Andrzej na czwartej pozycji. Według Gundry'ego taka kolejność imion w Ewangelii Mateusza zgodna jest z opisem powołania pierwszych uczniów w Mt 4,18-22, którego Łukasz nie posiada, natomiast nie jest zgodna ze spisem apostołów w Łukaszowych Dziejach Apostolskich 1,13 (tutaj imię „Andrzej” jest na czwartej pozycji). A zatem – podkreśla Gundry – zmiany te w Ewangelii Łukasza nie mają charakteru Łukaszowego lecz Mateuszowego.

Łukasz podobnie jak Mateusz do imienia „Andrzej” dodaje „jego brat”, i podobnie jak Mateusz pomija przydomek „Boanerges” przy imionach Jakub i Jan, oraz podobnie jak Mateusz łączy imiona Piotr, Andrzej, Jakub i Jan przy pomocy *kai*.

Za znajomością Ewangelii Mateusza przez Łukasza w oparciu o „agreements” opowiadają się między innymi: N. Turner⁷, A. W. Argyle⁸, R. T. Simpson⁹, M. D. Goulder¹⁰, oraz D. B. Peabody¹¹. Tezy,

⁷ N. Turner, „*The Minor Verbal Agreements of Mt. and Lk. Against Mark*”, [w:] Stud. Evang I (TU, 73), Berlin 1959, s. 223-234.

⁸ A. W. Argyle, „*The Agreements between Matthew and Luke*”, ExpT 73 (1961-62), s. 19-22.

⁹ R. T. Simpson, „*The Major Agreements of Matthew and Luke against Mark*”, NTS 12 (1965-66), s. 273-284.

¹⁰ M. D. Goulder, *Luke: A New Paradigm*, Sheffield 1989.

¹¹ D. B. Peabody, *Response to multi-stage hypothesis*, [w:] The Interrelations of the Gospels, red. D. L. Dungan, Leuven 1990, s. 220.

że Łukasz nie znał Ewangelii Mateusza nie da się obronić, dlatego nawet niektórzy zwolennicy teorii dwóch źródeł przyjmują taką możliwość, np. ks. R. Bartnicki¹². Ale w takim razie, do czego służy Q? Jeżeli Łukasz znał Ewangelię Mateusza, to teksty, których nie ma Marek przejął bezpośrednio z Mt. Wspomniany powyżej M. D. Goulder w swojej obszernej pracy na temat źródła Q zdecydowanie twierdzi, że takiego źródła nie było¹³.

Dla wielu biblistów, zwłaszcza francuskich, teoria dwóch źródeł jest zbyt prosta i problemu synoptycznego nie wyjaśnia. Według nich trzeba przyjąć, że u podstaw Ewangelii kanonicznych stoi wiele źródeł. X. Léon-Dufour¹⁴ twierdzi, że Marek nie jest zależny ani od Mateusza ani od Łukasza, w przeciwnym razie, jak wyjaśnić tak wiele w jego Ewangelii opuszczeń, dodatków i archaizmów. Również Mateusz i Łukasz są od siebie niezależni, ponieważ mają zupełnie inne opowiadanie o dzieciństwie Jezusa, inną genealogię itd. L. Devresse¹⁵ uważa, że na redakcję Mk wpłynęły: Proto-Mt, który był zależny od wspólnego źródła C i Proto-Łk, który był niezależny od źródła C. Ewangelia Mateusza była zależna od Proto-Mt i Q, natomiast Ewangelia Łukasza od C, od Proto-Łk i Q.

Istnienie jakiegoś wspólnego źródła C przyjmuje także A. Gaboury¹⁶. Oprócz tego źródła Marek korzystał według niego z dokumentów B, A1 i A2, które znali też pozostali synoptycy, ale włączyli je w inne konteksty. Ponadto Mateusz i Łukasz korzystali z dokumentów I i II. P. Benoit¹⁷ sądzi, że między Mt aramejskim a Ewangelią synoptyczną istniał etap pośrednich redakcji (Pre-Mt; Pre-Mk i Pre-Łk), oraz dokument S, który wpłynął na Mt

¹² R. Bartnicki, *Ewangelie synoptyczne*, Warszawa 2003, s. 82.

¹³ Problem źródła Q przedstawiłem szczegółowo w mojej książce „Geneza Ewangelii Marka”, Pelplin 2004, s. 31-78.

¹⁴ X. Léon-Dufour, *Les Evagiles synoptiques*, [w:] Introduction a la Bible, t. II, Tournai 1959, s. 275 nn.

¹⁵ L. Devresse, *Les Evagiles et l'Evangile*, Paris 1963.

¹⁶ A. Gaboury, *La structure des évangiles synoptiques. La structure-type a l'origine des Synoptiques*, Leiden 1970.

¹⁷ P. Benoit, *L'Evangile selon saint Matthieu* (Bible de Jérusalem), Paris 1972.

i Łk. Według M.-É. Boismarda¹⁸ u podstaw wszystkich Ewangelii synoptycznych są dwa źródła: Proto-Mt i Proto-Mk. Możliwe, że istniał też Proto-Łk, a nawet jakieś wcześniejsze źródła od Proto-Mt i Proto-Mk.

We współczesnej biblistyce nie brak też i zwolenników św. Augustyna, jakkolwiek jest ich niewielu. Do nich zalicza się J. Chapman¹⁹ oraz B. C. Butler²⁰.

¹⁸ M.-E. Boismard, *Théorie des niveaux multiples*, [w:] *The Interrelations of the Gospels*, red. D. L. Dungan, Leuven 1990, s. 231-243.

¹⁹ J. Chapman, *Matthew, Mark and Luke*, 1937.

²⁰ B. C. Butler, *The Originality of St. Matthew. A Critique of the Two-Document Hypothesis*, Cambridge 1951.

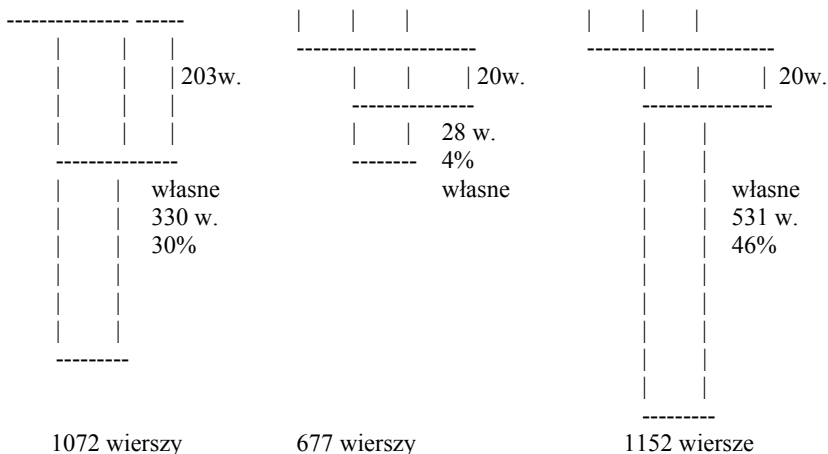
2. PODOBIEŃSTWA I RÓŻNICE

2.1. Materiał wspólny w trzech pierwszych Ewangeliach

Bardzo duża część materiału w trzech pierwszych Ewangeliach jest wspólna wszystkim trzem Ewangeliom, a poza tym część materiału w poszczególnych Ewangeliach jest wspólna bądź tylko pierwszej bądź tylko drugiej z pozostałych Ewangeli.

Wiersze wspólne w Ewangeliach synoptycznych

Mt	Mk	Łk	
Mk		Łk	
			432w.
			107w.
	Mk	Łk	
Mt		Łk	
			470w.
			159w.
	Łk	Mk	
Mt		Mk	
			428w.
			173w.

Wiersze wspólne to nie znaczy, że identyczne, chodzi o przynależność do perykop o tej samej treści. Zobaczymy później, że wiersze wspólne najczęściej bardzo się od siebie różnią słownictwem i składnią.

2.2. *Podobieństwa i różnice w kompozycji Ewangelii*

Podobieństwa w kompozycji trzech pierwszych Ewangelii są uderzające. Od perykopy „Sąd Heroda o Jezusie” (Mt 14,1-12 i Mk 6,14-16) do końca Ewangelii (Mt 28,16-20 i Mk 16,15-18) kolejność perykop w Mt i Mk (z jednym wyjątkiem) jest taka sama. A więc 63 perykopy Markowe na wszystkich 100 jest w tej samej kolejności jak w Mt. Łukasz w tej samej części Ewangelii od „Sądu Heroda o Jezusie” (Łk 9,7-9; Mt 14,1-12 i Mk 6,14-16) ma tylko cztery zmiany w kolejności perykop.

Różnice w kompozycji są także duże. Marek nie ma między innymi opowiadania o dzieciństwie Jezusa i Kazania na Górze, które mają Mateusz i Łukasz. W pierwszej części Ewangelii Marka do perykopy „Sąd Heroda o Jezusie” (Mt 14,1-12; Mk 6,14-16) Marek aż siedem perykop ma przesuniętych w inne konteksty w stosunku do Mt. W tej samej części Łukasz (od Łk 9,7-9) ma dziesięć takich przesunięć.

2.3. Podobieństwa i różnice w słownictwie i budowie zdań

Niektóre teksty zwłaszcza logiony i przypowieści Jezusa są niekiedy przekazane prawie dosłownie w dwóch lub trzech Ewangeliach, ale bardzo często podobieństwo w słownictwie i budowie zdań jest w Ewangeliach synoptycznych niewielkie. Przykładem dużego podobieństwa może być logion „Przełożenie jest służbą”:

Mt 20	Mk 10
<p>26 <i>Ouch houtōs estin en humin. all' hos ean thelē en humin megas genesthai, estai humōn diakonos,</i></p> <p>27 <i>kai hos an thelē en humin einai prōtos, estai humōn doulos.</i></p>	<p>43 <i>Ouch houtōs de estin en humin. all' hos an thelē megas genesthai en humin, estai humōn diakonos,</i></p> <p>44 <i>kai hos an thelē en humin einai protōs, estai pantōn doulos.</i></p>

Marek w tym logionie ma tylko jedno słowo, którego nie posiada Mateusz, mianowicie *pantōn*, ale różni się budową zdania w drugiej linijce.

Weźmy pod uwagę logion Jezusa o poście.

Mt 9	Mk 2	Łk 5
<p>16 <i>mē dunatai hoi tou numfōnos penthei, ef' hoson met' autōn estin ho numfios;</i></p> <p><i>euleusontai de hēmerai hotan aparthē ap' autōn ho numfios, kai tote ēusteusesin.</i></p>	<p><i>mē dunatai hoi huioi tou numfōnos, en hō ho numfios met' autōn estin, nesteusein; hoson chronon echousin ton numfion meta' autōn, ou duntai nēsteusin.</i></p> <p>20 <i>eleusontai de hēmerai hotan aparthē ap' atuōn ho numfiōs, kai tote nēstesousin en ekeinē tē hēmera.</i></p>	<p>34 <i>mē dunasthe tous huious tou numfōnos, en ō ho numfios met' autou estin, poiēsai nēsteusai;</i></p> <p>35 <i>eleusontai de hēmera, kai hotan aparthē ap' autōn ho numfiōs, tote nēsteusousin en ekeinais tais hēmerais.</i></p>

Tylko druga część logionu (Mk 2,20 i paral.) jest prawie identyczna, ale i w tym wypadku zakończenie w Mk i Łk różni się od Mt.

A teraz przyjrzyjmy się krótkiemu opowiadaniu o uzdrowieniu teściowej Piotra.

Mt 8	Mk 1	Łk 4
<p>14 <i>Kai</i> <i>elthōn ho Iesous</i> <i>eis tēn oikian Petrou</i> <i>eiden</i></p> <p><i>tēn pentheran autou</i> <i>beblēmenen</i> <i>kai puressousan.</i></p> <p>15 <i>kai hēpsato tēs</i> <i>cheiros autēs,</i> <i>kai afēken autēn ho</i> <i>puretos.</i> <i>kai ēgerthē,</i> <i>kai diēkonei autō.</i></p>	<p><i>Kai euthus</i> <i>ek tēs sunagōgēs</i> <i>ekselthontes</i> <i>ēlthon</i> <i>eis tēn oikian Simōnos</i> <i>kai Andreou meta</i> <i>Iakōbou kai Iōannou.</i> <i>30 hē de penthera</i> <i>Simōnos katekeito</i> <i>puressousa,</i></p> <p><i>kai euthus legousin autō</i> <i>peri autēs.</i> <i>31 kai proselthōn</i> <i>ēgeiren</i> <i>autēn kratēsas tēs</i> <i>cheiros.</i></p> <p><i>kai afēken autēn ho</i> <i>puretos,</i></p> <p><i>kai diēkonei autois.</i></p>	<p>38 <i>Anastas</i> <i>de apo tēs sunagōgēs</i> <i>eisēlthen</i> <i>eis tēn oikian Simōnos</i></p> <p><i>penthera de tou Simōnos</i> <i>ēn sunechomenē puretō</i> <i>megalō,</i></p> <p><i>kai ērōtēsan auton</i> <i>peri autēs.</i> <i>39 kai epistas epanō</i> <i>autēs</i></p> <p><i>epetimēsen tō puretō,</i> <i>kai afēken autēn.</i> <i>parachrēma de anastasa</i> <i>diēkonei autois.</i></p>

W tych tekstach paralelnych znajduje się tylko jedno krótkie zdanie identyczne, i tylko w dwóch Ewangeliach – w Mt 8,15 i w Mk 1,31: *kai afēken autēn ho puretos*. Trzeba dodać, że Marek jest na ogół bliższy Mateuszowi niż Łukasz.

2.4. Zależność literacka

Z dużych różnic w kompozycji oraz w słownictwie i budowie zdań można by wyciągnąć wniosek, że trzej pierwsi ewangeliści korzystali wyłącznie lub prawie wyłącznie z tradycji ustnej, i że

każdy z nich pisał samodzielnie. Jak wiemy, twórcą takiej opinii był J. G. Herder. Jesteśmy jednak zdania, że św. Augustyn, który opowiadał się za zależnością literacką, miał rację.

Jeśli przyjmiemy, że istniała ustalona „Ewangelia ustna”, a ewangelisci chcieli ją tylko przekazać, to trudno wyjaśnić różnice w kompozycji, chyba że każdy z nich dostosował ową Ewangelię do swoich adresatów, ale i w tym wypadku pozostaje pewien problem. Zobaczmy, różnice w kolejności pewnych perykop i małych formuł literackich w Mk 1,1-3,8 i tekście paralelnym w Mt 3,1-9,13.

Mk	Mt	brak w Mk
1. 1,1-6	3,1-6	3,7-10
2. 1,7-13a	3,11-4,2	4,3-11a
3. 1,13b	4,11b	
4. 1,14a	4,12	
	4,13	
5. 1,14b-20	4,17-22	4,14-16
6. 1,21		
	4,23	
	4,24-25	5,1-7,28a
7. 1,22	7,28b-29	
8. 1,23-28		
	8,1-4	8,5-13
9. 1,29-34	8,14-16	
10. 1,35-38a		
11. 1,38b-39		
12. 1,40-45		
13. 2,1-12	9,2-8	
14. 2,13-17	9,9-13	
20. 3,7b-8		

Trudno sobie wyobrazić, aby ewangelista włączał perykopy lub krótkie sformułowania w inne konteksty, nawet dosyć odległe, nie mając źródła na piśmie.

3.

NIEMOŻLIWOŚĆ OKREŚLENIA PIERWSZEŃSTWA EWANGELII W OPARCIU O RÓŻNICE W SŁOWNICTWIE

Duże różnice w słownictwie i budowie zdań, pomimo że ewangelisci mieli przed oczami swoje źródła, stawiają pod znakiem zapytania – jak już powiedzieliśmy – bezpośrednią zależność od nich. Wielu biblistów mnoży więc źródła i przyjmuje redakcje pośrednie Ewangelii¹. Nie jest to jednak właściwa droga do rozwiązania problemu. Jeżeli każdy z redaktorów pośrednich i ewangelistów jest zależny od źródeł pisanych, to mnożenie źródeł niczego

¹ Na przykład F. Kogler sugeruje istnienie Deutero-Marka, ponieważ słowo *speirō*, które Mateusz i Marek używają w przypowieści o ziarnku gorczycy, Łukasz zamienia na słowo *ballō*; patrz F.Kogler, *Doppelgleichnis vom Senfkorn und Sauerteig in seiner traditions-geschichtlichen Entwicklung*, Würzburg 1998. M.- É. Boismard na podstawie między innymi dużych różnic w słownictwie i treści wstępów do opowiadań o rozmnożeniu chleba (Mt 14,13-14; Mk 6,30-34; Łk 9,10-11) wyciąga wniosek, że należy rozróżnić dwa etapy tradycji Mateuszowej: Proto-Mateusza, która jest niezależna od Mk (pierwsze części wstępu w Mt i Łk) i ostateczną redakcję Mt, która jest zależna od Mk (ponieważ logionu – Mt 14,14a – w drugiej części wstępu prawie identycznego w Mt i Mk Łukasz nie posiada); patrz M.- É. Boismard, *Introduction au premiere récit de la multiplication des pains*, [w:] *The Introductions of the Gospel*, red. D. L. Dungan, Leuven 1990, s. 244. Boismard nie zauważa jednak, że w Mt 14,14 znajduje się tylko połowa tekstu Markowego (6,34a). Jeśli Mateusz mógł odrzucić połowę tekstu, to Łukasz mógł odrzucić cały tekst.

nie tłumaczy. Dlaczego redaktor jakiegoś źródła pośredniego mógł coś dodać lub zmienić, a ewangelista nie mógł niczego zmienić lub pominąć? Różnice w słownictwie i budowie zdań mają dwie zasadnicze przyczyny: poprawę stylu i języka oraz odróżnienie się od źródła.

3.1. Poprawa stylu i języka

Weźmy pod uwagę np. perykopę o powrocie apostołów.

Mk 6	Łk 9
<p>30 <i>Wtedy Apostołowie zebrali się u Jezusa i opowiedzieli Mu wszystko, co działali i czego nauczali</i> <i>(Kai sunagontai hoi apostołoi pros ton Iēsoun, kai apēggeilan autō panta hosa epoiēsan kai hosa edidaksan).</i></p> <p>31 <i>A On rzekł do nich: «Pójdźcie wy sami <u>osobno na miejsce pustynne</u> i wypocznijcie nieco!» Tak wielu bowiem przychodziło i odchodziło, że nawet na posiłek nie mieli czasu.</i></p> <p>32 <i>Odplynęli więc łodzią <u>na miejsce pustynne, osobno.</u></i></p>	<p>10 <i>Gdy Apostołowie wrócili, opowiedzieli Mu wszystko, co działali</i> <i>(Kai hupostrepsantes hoi apostołoi diēgesanto autō hosa epoiēsan).</i></p> <p><i>Wtedy wziął ich z sobą i udał się osobno w okolicę miasta, zwanego Betsaidą.</i></p>

Mateusz nie ma tej perykopy. Łukasz nie tylko ma tekst krótszy od Marka, ale również lepszy z punktu widzenia stylu. W tekście Markowym powtarzają się słówka „osobno”, oraz „miejsce pustynne”, z jego tekstu nie wynika, że Jezus popłynął z apostołami, a ponadto Łukasz uzupełnia tekst Markowy informacją o miejscu.

3.2. Odróżnienie się od źródła

Bardzo interesujące badania nad różnicami w słownictwie w Ewangeliach synoptycznych przeprowadził T. R. W. Longstaff. Porównał on sumaria o uzdrowieniach w domu Piotra w Mk 1,32-34 i miejscach

paralelnych i stwierdził, że Mateusz i Łukasz rzadko idą razem za Markiem, jeżeli Mateusz bierze z Marka dane słowo, to zazwyczaj Łukasz już tego słowa nie przepisuje, jeżeli Mateusz ma inne słowo niż Marek, to Łukasz bardzo często bierze słowo Markowe². Tą samą przemienność w korzystaniu ze źródeł wykazuje Longstaff w Mk 3,1-6 i tekstach paralelnych³, oraz w Mk 11,15-19 i tekstach paralelnych⁴. Longstaff dodaje, że tego rodzaju przemienności nie wyjaśnił żaden ze zwolenników teorii dwóch źródeł.

Fakt opisany przez Longstaffa świadczy o tym, że między Ewangelią synoptycznymi istnieje zależność literacka, oraz, że ewangelici wprowadzali zmiany w tym celu, aby się różnić od źródeł.

Powyższy wniosek potwierdza inwersja w tekstach paralelnych. Zwrócił na nią uwagę w roku 1978 G. Howard⁵. Rozróżnia on cztery rodzaje inwersji. Pierwszym rodzajem jest odwrócenie kolejności słów w zdaniu, np. w Mt 9,6 i Łk 5,24 jest: *epi tēs gēs afienai hamartias*, natomiast w Mk 2,10 jest: *afienai hamartias epi tēs gēs*. Drugim rodzajem inwersji jest przestawienie słowa lub kilku słów na dalsze miejsce, np. w Mt 26,56 jest: *pantes afentes auton efugon*, natomiast w Mk 14,50 jest: *afentes auton efugon pantes*. Trzeci rodzaj inwersji polega na zmianie kolejności słów i jednocześnie zmianie ich kontekstu, np. w Mt 21, 23 jest: *didaskonti hoi archiereis kai hoi presbuteroi tou laou*, natomiast w Łk 20,1 jest: *didaskontas autou ton laon en tō hierō kai eaggelidzomenou epestēsan hoi archiereis kai hoi grammateis sun tois presbuterois*. Czwarty rodzaj inwersji dotyczy przestawienia fragmentów w opowiadaniach. Howard podaje taki przykład:

² T. R. W. Longstaff, *Evidence of Conflation In Mark? A Study in the Synoptic Problem*, Missoula 1977, s. 144.

³ T. R. W. Longstaff, dz. cyt., s. 153 nn.

⁴ T. R. W. Longstaff, dz. cyt., s. 180-181.

⁵ G. Howard, *Stylistic inversion and the synoptic tradition*, *Journal of Biblical Literature* 97/3 (1978), s. 375-389.

Mk 11,18	Łk 19,47-48
<i>kai ēkousan hoi archiereis Kai grammateis, kai edzētoun pōs autoun apolesōsin, efobountō gar auton, pas gar auton, ekseplēsseto epi tē <u>didache</u> autou.</i>	<i>kai en didaskōn to kath'hēmeran en tō hierō. Hoi de archiereis kai hoi grammateis edzētoun auton apolesai kai hoi prōtoi tou laou, kai ouch heuriskon to to poiēsōsin, ho laos hapas eksekremato autou <u>akouōn</u>.</i>

W cytowanym powyżej tekście Markowym najpierw mowa jest o słuchaniu, a następnie o nauczaniu. W tekście Łukaszowym najpierw mowa jest o nauczaniu, a następnie o słuchaniu.

Badania inwersji doprowadziły Howarda do wniosku, że ewangelisci świadomie zmieniali teksty, które przyjmowali ze źródeł⁶.

Inwersja nie może być przypadkiem. Weźmy jeszcze pod uwagę inwersję w opowiadaniach o wyzdrowieniu opętanego z Gerazy:

Mk 5	Łk 8
<i>1 Przybyli na drugą stronę jeziora do kraju Gerazeńczyków. 2 Ledwo wysiedli z łodzi, zaraz wybiegł Mu naprzeciw z grobów człowiek opętany przez ducha nieczystego. 3 Mieszkał on stale w grobach nawet łańcuchem nie mógł go nikt związać. 4 Często bowiem wiazani go w pęta i łańcuchy; ale łańcuchy kruszył, a pęta rozrywał, i nikt nie zdołał go</i>	<i>1 przyплыли do kraju Gerazeńczyków, który leży naprzeciw Galilei. 27 Gdy wyszedł na ląd, wybiegł Mu naprzeciw pewien człowiek, który był opętany przez złe duchy. Już od dłuższego czasu nie nosił ubrania i nie mieszkał w domu, lecz w grobach. 28 Gdy ujrzał Jezusa, z krzykiem upadł przed Nim i zawołał: «Czego chcesz ode mnie Jezusie, Synu Boga Najwyższego? Błagam Cię, nie dręcz mnie!»</i>

⁶ G. Howard, art. cyt., s. 381.

<p>poskromić. 5 <i>Wciąż dniem i nocą krzy- czał, tłukł się kamieniami w grobach i po górach.</i></p>	<p><u>29 Rozkazywał bowiem duchowi nie- czystemu, by wyszedł z tego człowie- ka.</u></p>
<p><u>6 Skoro z daleka ujrzal Jezusa, przy- biegl, oddal Mu poklon 7 i zawoal wnieboglosy: «Czego chcesz ode mnie, Jezusie, Synu Boga Najwyzszego? Za- klinam Cie na Boga, nie drecz mnie!»</u></p>	<p><i>Bo już wiele razy porywał go, a choć wiązano go łańcuchami i trzymano w pętach, on rwał więzy, a zły duch pędził go na miejsca pustynne.</i></p>
<p><u>8 Powiedzial mu bowiem: «Wydź du- chu nieczysty, z tego człowieka».</u></p>	
<p><i>9 I zapytal go: «Jak ci na imię?» Od- powiedzial Mu: «Na imię mi „Legion”, bo nas jest wielu». 10 I prosil Go na wszystko, aby ich nie wyganial z tej okolicy. 11 A pasla się tam na górze wielka trzoda świń. 12 Prosil Go więc: «Poślij nas w świnię, żebyśmy w nie wejść mogli». 13 I pozwoil im. Tak duchy nieczyste wyszly i weszly w świ- nie. A trzoda okolo dwutysięczna ruszy- la pędem po urwistym zboczcu do jezio- ra. I potonęla w jeziorze...</i></p>	<p><i>30 A Jezus zapytal go: «Jak ci na imię?» On odpowiedzial: «Legion», bo wiele złych duchów weszlo w niego. 31 Te prosily Jezusa, żeby im nie kazal odejść do Czeluści. 32 A byla tam duza trzoda świń, pasących się na górze. Prosil Go więc [złe duchy], żeby im pozwoil wejść w nie. I pozwoil im. 33 Wtedy złe duchy wyszly z człowieka i weszly w świnię, a trzoda ruszyła pędem po urwistym zboczcu do jeziora i utonęla...</i></p>

Widzimy, że teksty zaznaczone kursywą w Mk znajdują się przed tekstami podkreślonymi, natomiast w Łk teksty paralelne zaznaczone kursywą następują po tekstach podkreślonych. Warto dodać, że następne długie fragmenty opowiadań są do siebie bardzo podobne, co dodatkowo świadczy, że źródłem inwersji nie jest błąd w przekazie ustnym.

Inwersja w Ewangeliach synoptycznych występuje bardzo często, np. w tekstach paralelnych w Mt 17,1-19,30 i Mk 9,2-10,31 znajduje się w 88,89% tych tekstów.

Z jak wielką swobodą ewangeliści traktowali swoje źródła wykazuje analiza porównawcza cytatów ST w Ewangeliach synoptycznych. Jeśli chodzi o Ewangelię Mateusza, to na czterdzieści wyraźnych cytatów w jego Ewangeliu aż dwadzieścia z nich nie jest zgodnych ani z tekstem hebrajskim (masoreckim) ani z tekstem

greckim (Septuagintą). Czyżby błędy w tych cytatach pochodziły ze źródeł, z których Mateusz korzystał? Problemem tym zajął się R. H. Gundry i stwierdził, że cytaty we wszystkich Ewangeliach synoptycznych a zwłaszcza w Ewangelii Mateusza wykazują kontakty z tekstami hebrajskimi, targumami, Septuagintą, Peszytą ST, tłumaczeniem Teodocjona (w cytatach z księgi Daniela), z tradycją rabinistyczną i literatura apokryficzną, ale w bardzo wielu wypadkach zmiany mają charakter redakcyjny, bowiem różnią się od wszystkich znanych tekstów ST⁷.

Zobaczymy, jaką formę ma cytata z Ps 78,2 w Mt 13,35 i w LXX (Ps 77,2):

Mt 13,35	Ps 77,2 (LXX)
<i>Anoiksō en parabolais to stoma mou, ereuksomai kekrummena apo katabolēs (kosmou)</i>	<i>anoiksō en parabolais to stoma mou, fthegksomai problēmata ap'archēs.</i>

Drugą linijkę Mateusz całkowicie zmienia. Trudno powiedzieć, dlaczego usuwa on *ftheggomai* (mówię) i włącza *ereugomai* (mówię otwarcie, wypowiadam, oznajmiam wymiotuję), może chodzi o poprawę stylu, ale to pierwsze słówko występuje w NT trzy razy, w: Dz 4,18 i 2 P 2,16.18, natomiast to drugie tylko w tym miejscu. Słowo *problēmata* w NT nie występuje. Mateusz używa słowa *kekrummena* prawdopodobnie w związku z tym, że występuje ono w logionie Jezusa: „Wysławiam Cię, Ojczy, Panie nieba i ziemi, że zakryłeś (*ekrupsas*) te rzeczy przed mądrymi i roztroprnymi, a objawiłeś je prostaczkom” (Mt 11,25), a także w przypowieści o ukrytym skarbie: „Królestwo niebieskie podobne jest do skarbu ukrytego (*kekrummeno*) w roli; znalazł go pewien człowiek i ukrył (*ekrupsen*) ponownie” (Mt 13,44). Tajemnice, które Bóg ukrył przed mądrymi, a objawił prostaczkom, znajdują się w przypowieściach. Wyrażenie *ap'archēs* (od początku) Mateusz zastępuje wyrażeniem *apo kataboles (kosmou)*. To pierwsze wyrażenie znajduje się w Mt

⁷ R. H. Gundry, *The Use of the Old Testament in St. Matthew's Gospel*, Leiden 1967, s. XI i 2.

19,4.8; 24,21, drugie w 25,34. Dokonuje on tej zmiany w związku z nowym kontekstem. W Psalmie 78 chodzi o dzieła wyjścia przekazywane przez przodków, natomiast Jezus w przypowieściach odkrywa Boży plan zbawienia, który przodkom nie był znany.

W logionie o tajemnicy królestwa w tryptyku o siewcy Marek i Łukasz parafrazują cytaty z Iz 6,9n, który znajduje się w Mt.

Mt 13	Mk 4	Łk 9
<p><i>11 On im odpowiedział: «Wam dano poznać tajemnice królestwa niebieskiego, im zaś nie dano...</i></p> <p><i>13 Dlatego mówię do nich w przypowieściach, że otwartymi oczami nie widzą i otwartymi uszami nie słyszą ani nie rozumieją.</i></p> <p><i>14 Tak spełnia się na nich przepowiednia Izajasza: Słuchać będziecie, a nie zrozumiecie, patrzeć będziecie, a nie zobaczycie.</i></p> <p><i>15 Bo stwardniało serce tego ludu, Ich uszy stępiły i oczy swe zamknęli, żeby oczami nie widzieli ani uszami nie słyszeli, ani swym sercem nie rozumieli: i nie nawrócili się, abym ich uzdrowił.</i></p>	<p><i>11 On im odrzekł: «Wam dana jest tajemnica królestwa Bożego, dla tych zaś, którzy są poza wami, wszystko dzieje się w przypowieściach</i></p> <p><i>12 aby patrzyli oczami, a nie widzieli, słuchali uszami, a nie rozumieli, żeby się nie nawrócili i nie była im wydana [tajemnica].</i></p>	<p><i>10 On rzekł: «Wam dano poznać tajemnice królestwa Bożego, innym zaś w przypowieściach,</i></p> <p><i>Aby patrząc nie widzieli i słuchając nie rozumieli.</i></p>

Powiedzieliśmy już, że podobieństwa w słownictwie i budowie zdań występują przede wszystkim w logionach i przypowieściach Jezusa. Warto zwrócić uwagę na wstępy do nich, ponieważ ze względu na swoją różnorodność w przypadkach paralelnych wskazują na stałą tendencję ewangelistów do wprowadzania słów Jezusa inaczej niż było w źródle. Oto logion Jezusa „Jeśli kto chce pójść za Mną” ze wstępami (podkreślonymi) w trzech Ewangeliach:

Mt 16	Mk 8	Łk 9
<p><u>24 Tote ho Iēsous eipen tois mathētais autou.</u></p> <p><i>ei tis thelei opisō mou elthein, aparnēsasthō heauton</i></p> <p><i>kai aratō ton stauron autou,</i></p> <p><i>kai akoloutheitō moi.</i></p> <p><i>25 hos gar ean thelē ēn psuchēn autou sōsai, apolusei autēn. hos d'an apolesē tēn psuchēn autou heneken emou, heurēsei autēn.</i></p>	<p><u>34 Kai proskalesamenos ton ochlon sun tois mathētais autou eipen autois.</u></p> <p><i>ei tis thelei opisō mou elthein, aparnēsasthō heauton</i></p> <p><i>kai aratō ton stauron autou,</i></p> <p><i>kai akoloutheitō moi.</i></p> <p><i>35 hos gar ean thelē tēn psuchēn autou sōsai, apolesei autēn. hos d'an apolesei tēn psuchēn autou heneken emou kai tou euaggeliou, sōsei autēn.</i></p>	<p><u>23 Elegen de pros pantas.</u></p> <p><i>ei tis thelei opisō mou erchesthai, arnēsasthō heauton</i></p> <p><i>kai aratō ton stauron autou kath'hēmeran, kai akoloutheitō moi,</i></p> <p><i>24 hos gar ean thelē tēn psuchēn autou sōsai, apolesei autēn. hos d'an apolesē tēn psuchēn autou heneken emou, houtos sōsei autēn.</i></p>

Oto inny przykład: druga zapowiedź męki ze wstępami:

Mt 17	Mk 9	Łk 9
<p><u>22 Sustrefomenōn de autō en tē Galilaiā</u></p>	<p><u>30 Kakeithe ekselthontes pareporeuonto dia tēs Galilaias, kai ouk ēthelen hina tis gnoi. 31 edidasken gar tous mathētas autou,</u></p>	<p><u>43 Pantōn de thaumadzontōn epi pasin hois epotei</u></p>

<i>eipen autois ho Iēsous.</i>	<i>kai elegen autois</i>	<i>eipen pros tous mathētas autou.</i>
<i>mellei ho huios tou anthrōpou paradidosthai eis chreias anthrōpōn, 23 kai apokteinousin auton, kai tē tritē hēmera egerthēsetai.</i>	<i>hoti ho huios tou anthrōpou paradidontai eis cheiras anhrōpōn, kai apokteinousin auton, kai apoknatheis meta treis hēmeras anastēsetai. 32 hoi de ēgnousin to rhēma, kai efobounto auton eperōtēsai</i>	<i>44 thesthe humeis eis ta hōta humōn tous logous toutous. ho gar huios tou anthrōpou mellei paradidosthai eis cheiras anthrōpōn. 45 hoi de ēgnooun to hrēma touto, kai ēn parakekalummenon ap' autōn hina mē aisthōntai autō, kai efobounto ertōtēsai auton peri tou hrēmatos toutou.</i>

W badaniach zależności literackiej między Ewangeliami synoptycznymi bierze się pod uwagę słówka charakterystyczne dla danego ewangelisty. Jeśli takie słówko występuje w danym tekście, tekst ten przypisuje się danemu ewangelście, jeśli jest ono zastąpione innym, jest tendencja do przypisywania go jakiemuś źródłu. Jednak biorąc pod uwagę fakt, że ewangeliści wprowadzali zmiany do źródeł nie zawsze wybierając swoje ulubione słowa, tego rodzaju kryterium traci wartość. Występowanie jakiegoś słówka charakterystycznego dla danego ewangelisty nie może być dowodem, że tekst ten od niego pochodzi, ani też brak takiego słówka nie może być dowodem, że dany tekst od niego nie pochodzi. Duże podobieństwo w słownictwie i budowie zdań może świadczyć o zależności literackiej, ale duże różnice nie mogą świadczyć o tym, że ewangelista nie znał danego źródła. Stąd szukanie rozwiązań problemu synoptycznego w oparciu o różnice w języku, prowadzi najczęściej do mnożenia źródeł i jest skazane na niepowodzenie.

Kolejny ewangelista chciał swojemu dziełu nadać – na ile to było możliwe i tylko w pewnym stopniu – cechy oryginalności.

Jedną z cech oryginalności było nowe słownictwo i budowa zdań. Pomimo wszystko rodzi się pytanie: dlaczego ewangeliści nie starali się przekazać zgodnie ze źródłami nawet słów Jezusa? Myślę, że fakt ten można wyjaśnić w następujący sposób: ewangeliści byli świadomi, że przypowieści i logiony Jezusa znajdujące się w źródłach (w poprzedniej Ewangelii) są tylko jedną z form literackich, w które Jezus ubierał swoją naukę. Jezus uczył trzy lata i w różnych miejscach powtarzał te same pouczenia, ale niekoniecznie w sposób dosłowny. Prawdopodobnie ewangelista, chociaż znał dany logion ze swojego źródła, uważał nawet za właściwe podać go nieco inaczej, ponieważ Jezus w różnych sytuacjach wypowiadał go nieco inaczej, o czym mógł wiedzieć (jeśli to nie był Mateusz) z przepowiadania apostołów. W czasie powstania Ewangelii synoptycznych tradycja dotycząca życia Jezusa nie była jeszcze ściśle ustalona, była żywa, była przekazywana przez świadków niejako równoległe do Ewangelii na piśmie.

4. EWANGELIA MATEUSZA

4.1. Dane historyczne o powstaniu Ewangelii Mateusza

Najstarszym świadectwem o Ewangelii Mateusza jest fragment z dzieła Papiasza pt. „Wyjaśnienie mów Pana” pochodzący z lat 90-160 po Chrystusie przekazany przez Euzebiusza z Cezarei (około 230-339 po Chrystusie). Papiasz był biskupem Hierapolis i uczniem św. Jana Apostoła. Pisze on: „Mateusz uporządkował więc w języku hebrajskim *logia*, a każdy je tłumaczył jak potrafił”. Obecnie dyskutuje się, czy *logia* oznaczają całą Ewangelię, czy tylko przemówienia Jezusa. Pierwszym pisarzem, który wymienia autorów czterech Ewangelii jest św. Ireneusz biskup Lyonu (około 200 r.): „Mateusz zredagował swoją Ewangelię wśród Hebrajczyków w ich języku, w czasie gdy Piotr i Paweł nauczali w Rzymie i zakładali tam Kościół. Po ich śmierci Marek, uczeń i tłumacz Piotra, przekazał nam na piśmie to, co nauczał Piotr. Następnie Łukasz towarzysz Pawła, spisał w księdze głoszoną przez niego Ewangelię”. Wszystkie świadectwa starożytnego Kościoła są zgodne, co do tego, że pierwszą Ewangelią była Ewangelia Mateusza.

Zwolennicy pierwszeństwa Marka nie widzą trudności w odrzuceniu powyższej tradycji Kościoła i nie widzą trudności w przyjęciu, że gmina jerozolimska przez co najmniej dwadzieścia lat nie postarała się o spisanie nauk Jezusa. Dla ewangelizacji Rzymian

potrzebne było dzieło o Jezusie, natomiast wcześniej nie było potrzebne takie dzieło dla ewangelizacji Żydów? Trudno się z tym zgodzić. Gmina jerozolimska potrzebowała dowodów, że na Jezusie spełniły się prorocтва, potrzebowała opracowania problemu stosunku Jezusa do Prawa, przedstawienia koncepcji królestwa głoszonego przez Jezusa, wyjaśnienia kontrowersyjnej prawdy o śmierci Jezusa na krzyżu; trzeba było zinterpretować w świetle Pisma ST czyny Jezusa i Jego wypowiedzi o swoim bóstwie. To były problemy, które, przynajmniej po pewnym czasie gorących dyskusji, należało opracować na piśmie. Kto mógł się podjąć – i powinien – napisania takiego dzieła? Przede wszystkim ktoś z apostołów, których Jezus wybrał na swoich świadków i dał im tajemnicę królestwa (por. Mt 13,11). Do tego zadania stanął apostoł Mateusz i jego dzieło zostało przyjęte jako dokument urzędowy.

4.2. Rodzaj literacki i koncepcja Ewangelii Mateusza

Jaki jest rodzaj literacki dzieła Mateusza? Zwykle mówi się: biografia Jezusa, albo po prostu Ewangelia, ale to nie wyjaśnia wszystkiego. Kompozycja tego dzieła, jego budowa z krótkich powiązanych sztucznie perykop, pomijanie danych chronologicznych i często topograficznych, budzi u wielu uczonych zastrzeżenia, co do jego wartości historycznych. Cóż to za biografia, jeśli nie ma w niej żadnych wiadomości o dzieciństwie Jezusa w Nazarecie, o Jego młodości i latach jako dojrzałego mężczyzny aż do czasu chrztu w Jordanie? Tak niewiele jest o Jego rodzinie i wykształceniu. Cóż to za biografia, jeżeli mamy w niej tylko jedną podróż Jezusa z Galilei do Jerozolimy? Wiemy z Ewangelii św. Jana, że takich podróży było sześć. Mateusz nie podaje chronologii nawet ważnych wydarzeń w życiu Jezusa takich jak hołd trzech magów, chrzest w Jordanie, programowe Kazanie na Górze, rozmnożenie chleba dla kilku tysięcy ludzi; opisywane przez siebie wydarzenia łączy najczęściej przy pomocy przysłowka „wtedy”. Dla wielu biblistów, np. ze szkoły Formgeschichte, taki sposób przedstawiania życia Jezusa nadaje dziełu cechy legendy i podważa jego wartość historyczną.

Według nas najlepsze wyjaśnienie, czym jest Ewangelia Mateusza, daje jej analiza porównawcza z Heksateuchem, czyli pierwszymi sześcioma księgami ST. Analiza ta wykazuje, że Ewangelia Mateusza jest pod wielkim wpływem typologii nowego wyjścia i drugiego Mojżesza, oraz nowego podboju Ziemi Obiecanej i drugiego Jozuego.

Żydzi w czasach Jezusa spodziewali się przyjścia drugiego Mojżesza i powtórzenia się wyjścia. Oczekiwania te wiązały się z prorocstwem Mojżesza w Księdze Powtórzonego Prawa 18,15: „Pan Bóg twój wzbudzi ci proroka spośród braci twoich, podobnego do mnie. Jego będziesz słuchał” , oraz w tej samej księdze, w 18,18-19: „Wzbudzę im proroka spośród ich braci, takiego jak ty, i włożę w jego usta moje słowa, będzie im mówił wszystko, co rozkażę. Jeśli ktoś nie będzie słuchał moich słów, które on wypowie w moim imieniu, Ja od niego zażądam zdania sprawy”. Do idei drugiego Mojżesza i nowego wyjścia nawiązuje autor drugiej części księgi Izajasza. Tajemniczy Sługa Jahwe, o którym jest tam mowa, zgromadzi – jak Mojżesz – pokolenia ludu Bożego, będzie pośrednikiem między Bogiem a ludem, ustanowi przymierze, przyniesie Torę i spotka się ze sprzeciwem.

Gmina Jerozolimka była przekonana, że prorocstwo o drugim Mojżeszu spełnia się na Jezusie, oraz, że Jego działalność jest nowym wyjściem i nowym podbojem Ziemi Obiecanej. Wyraźnie mówi o tym św. Piotr w swoim drugim przemówieniu: „Powiedział przecież Mojżesz: « Proroka jak ja wzbudzi wam Pan, Bóg nasz, spośród braci waszych. Słuchajcie Go we wszystkim, co wam powie. A każdy, kto nie posłucha tego Proroka, zostanie usunięty z ludu»” (Dz 3,22-23). Prorocstwo to cytuje także św. Szczepan w mowie przed Sanhedrynem: „Ten właśnie Mojżesz powiedział do potomków Izraela: « Proroka jak ja wzbudzi wam Bóg spośród braci waszych»” (Dz 7,37).

Należy zwrócić uwagę na to, że św. Szczepan w mowie przed Sanhedrynem (Dz 7,1-53) wbrew ustalonej tradycji bardzo podkreśla prześladowanie Mojżesza przez współczesnych mu Izraelitów. Autor księgi Syracha wylicza wiele zasług Mojżesza, ale ani słowem nie wspomina o jego konfliktach z Izraelitami (por. Syr 44,1-5). Szczepan wybiera z życia Mojżesza to, co łączy tego proroka

z Jezusem odrzuconym przez naród. Podobnie będzie czynił Mateusz pisząc o Jezusie, będzie wybierał z życia Jezusa to, co Go łączy z Mojżeszem. Przedstawianie pewnych wydarzeń zbawczych w historii Izraela na wzór wydarzeń wyjścia i podboju Ziemi Obiecanej nazywa się typologią.

Według R. Blocha¹ chociaż Jezus nie jest nazwany w Ewangeliach drugim Mojżeszem, są one bardzo czytelnym świadectwem żywotności idei drugiego Mojżesza i nowego wyjścia w czasach Jezusa.

4.3. Podobieństwa rzeczowe i liczbowe w Mt i Heksateuchu

Wpływ idei drugiego Mojżesza na redakcję Mt jest dla wielu biblistów oczywisty². Przejawia się on w podobieństwach, które można nazwać rzeczowymi, czyli w występowaniu podobnych wydarzeń w Mt oraz w Pięcioksięgu, np. Mojżesz ogłasza Prawo – Jezus ogłasza nowe prawo, Mojżesz pości czterdzieści dni – Jezus pości czterdzieści dni. W pracach o Ewangelii Mateusza wydanych do roku 1993 można spotkać dziewiętnaście podobieństw rzeczowych. Oto kilka pierwszych:

- 1) Anioł zapowiada, że Jezus wybawi swój lud z niewoli grzechu (Mt 1,21). Mojżesz otrzymuje zadanie wyprowadzenia ludu z niewoli egipskiej (Wj 3,10).
- 2) Herod wydatuje rozkaz zabicia chłopców do lat dwóch w Betlejem. Jezus zostaje cudownie uratowany (Mt 2,13-18). Faraon wydatuje rozkaz zabijania nowonarodzonych chłopców

¹ R. Bloch, *Quelques aspects de la figure de Moïse dans la tradition rabbinique*, [w:] Moïse l'homme de l'Alliance (praca zbiorowa), Paris 1955.

² Patrz: J. Danielou, *Sacramentum Futuri. Etudes sur les origines de la typologie Biblique*, Paris 1950; S. Cavaletti, *Gesù Messia e Mose*, Ant 36 (1961), s. 94-101; A. Descamps, *Moïse dans les Evangiles et dans la tradition apostolique*, [w:] Moïse l'homme de l'Alliance (praca zbiorowa), Paris 1955; S. Grzybek, *Mojżesz na nowo odczytany*, [w:] Scrutamini Scripturas. Księga pamiątkowa z okazji złotego jubileuszu kapłaństwa ks. Prof. Stanisława Łacha (praca zbiorowa), Kraków 1980.

w rodzinach Izraelitów. Mojżesz zostaje uratowany (Wj 1,8-2,10).

- 3) Anioł we śnie nakazuje Józefowi powrócić z wygnania (Mt 2,19-23). Bóg nakazuje Mojżeszowi powrócić z wygnania (Wj 4,19).
- 4) Narodzenie Jezusa zostaje objawione Józefowi we śnie (Mt 1,20-23). Narodzenie Mojżesza, według tradycji midraszowej, zostaje objawione we śnie; według jednej tradycji – faraonowi, według innej – ojcu Mojżesza.

Podobieństw rzeczowych jest jednak o wiele więcej. Na podstawie moich analiz można dopisać jeszcze takich trzynaście³. Oto niektóre z nich:

- 1) Żydzi nie rozumieli Jezusa (Mt 13,13-15). Izraelici nie rozumieli znaków i cudów wyjścia (Pwt 29,3).
- 2) Faryzeusze odrzucają Jezusa i „błuznią przeciwko Duchowi Świętemu” (Mt 12,22-32). Korach z pokolenia Lewiego oraz ponad dwustu pięćdziesięciu przedstawicieli ludu zbuntowało się przeciw Mojżeszowi i „zbluźniło przeciwko Jahwie” (Lb 16,1-35).
- 3) Jezus na górze przemienienia objawia się tylko trzem apostołom (Mt 17,1-8). Bóg na górze Synaj objawia się po zawarciu przymierza tylko Mojżeszowi i przywódcom ludu (Wj 24,9-11).
- 4) Arcykapłani i starsi ludu kwestionują działalność Jezusa: „Jakim prawem to czynisz? I kto ci dał tę władzę?” (Mt 21,23). Izraelici kwestionują autorytet Mojżesza: „Któż cię ustanowił naszym przełożonym i rozjemcą? (Wj 2,14).

Oprócz podobieństw rzeczowych z Mojżeszem istnieją też w Mt podobieństwa rzeczowe z Jozuem i podbojem Ziemi Obiecanej, Mesjasz bowiem według tradycji żydowskiej przejętej później przez chrześcijan miał być także nowym Jozuem. Takich podobieństw odkryliśmy sześć, między innymi są to:

- 1) Jezus udaje się z Galilei za Jordan i następnie przez Jerycho do Jerozolimy (Mt 19,1). Jozue prowadzi Izraelitów ze stepów

³ Szczegółowe opracowanie podobieństw typologicznych w Ewangelii Mateusza można znaleźć w mojej książce „Wpływ typologii oraz tekstów Starożytności na redakcję Ewangelii Mateusza”, Pelplin 2004, s. 39-69.

Moabu za Jordanem do ziemi Kanaan przechodząc przez Jordan naprzeciwko Jerycha (Joz 3,1; 4,19).

- 2) Jezus traktuje Jerozolimę jako miejsce bitwy: w ciągu dnia polemizuje z uczonymi w Piśmie i faryzeuszami w świątyni, a na noc udaje się do Betanii (Mt 21,17-18). Jozue stacza bitwy w różnych częściach Kanaanu, ale zawsze wraca do obozu w Gilgal (Joz 4,19; 10,15.43; 14,6).
- 3) Jezus rzuca klątwę na drzewo figowe: „Niechże już nigdy nie rodzi się z ciebie owoc!” (Mt 21,19). Jozue rzuca klątwę na Jerycho, aby nigdy nie było odbudowane (Joz 6,26).
- 4) Przed decydującą walką o królestwo niebieskie, czyli przed swoją męką i śmiercią Jezus spożywa ze swoimi uczniami paschę (Mt 26,17-30). Izraelici przed rozpoczęciem podboju Kanaanu pod wodzą Jozuego spożywają paschę w obozie w Gilgal (Joz 5,10).

Szczegółowa analiza porównawcza wykazuje jeszcze inny rodzaj podobieństw, mianowicie, podobieństw liczbowych, które polegają na powtarzaniu się pewnych wydarzeń (epizodów) tyle razy w Ewangelii Mateusza co w Heksateuchu, np. Bóg w czasie wyjścia dwa razy karmi lud przepiórkami – Jezus dwa razy karmi lud na pustyni chlebem i rybami.

Podobieństwa liczbowe dzielą się na dwa cykle: cykl nowego wyjścia (drugiego Mojżesza), który obejmuje materiał od chrztu Jezusa (Mt 3,13) do przejścia Jezusa z Galilei do Judei (Mt 19,1) oraz cykl nowego podboju Ziemi obiecanej (drugiego Jozuego), który obejmuje materiał od przejścia Jezusa z Galilei do Judei (Mt 19,1) do śmierci Jezusa (Mt 27,56).

Cykl nowego wyjścia zawiera podobieństwa liczbowe odnoszące się do pięciu rodzajów epizodów: topograficznych, sprzeciwu, zwycięstwa, epizodów z górą i cudownych nakarmień ludu na pustyni.

1) Epizodem topograficznym nazywamy jakieś wydarzenie z działalności Jezusa w jakimś określonym przez ewangelistę miejscu, względnie wydarzenie następujące po wzmiance o zmianie miejsca działalności Jezusa. Epizodami topograficznymi nie są sumaria. W cyklu nowego wyjścia w Mt są czterdzieści dwa epizody topograficzne. Tyle samo obozów Izraelitów zawiera tabela w Lb 33,1-49.

2) W Mt od 3,13 do 19,1 jest opisanych lub wspomnianych dwanaście wydarzeń świadczących o sprzeciwie wobec Jezusa. W dziejach wyjścia tyle samo razy Izraelici sprzeciwiają się Mojżeszowi.

3) Mateusz w cyklu wyjścia raz wspomina ogólnie, że Jezus wyrzucał złego ducha z opętanych, oraz opisuje siedem zwycięstw Jezusa nad szatanem. W dziejach wyjścia mowa jest o zniszczeniu przez Boga wojsk faraona w Morzu Czerwonym za pośrednictwem Mojżesza oraz o sześciu zwycięstwach Mojżesza nad poganami.

4) Epizody z górą są to wzmianki o działalności lub pobycie Jezusa lub Mojżesza na jakiejś górze. Wielokrotne przebywanie Mojżesza na tej samej górze bez zmiany miejsca obozu Izraelitów jest jednym epizodem. W cyklu wyjścia w Mt jest pięć takich epizodów i tyle samo jest ich w dziejach wyjścia.

5) Mateusz pisze dwukrotnie o rozmnożeniu chleba i ryb na pustyni. W dziejach wyjścia czytamy także dwukrotnie o cudownym nakarmieniu ludu na pustyni przepiórkami.

Podobieństwa liczbowe znajdują się również w cyklu Jozuego, odnoszą się one do cudów (epizody taumaturgiczne) i do bitew.

Epizod taumaturgiczny jest to opis cudu lub wzmianka o cudzie z określeniem miejsca i czasie. Takich epizodów w Mt 19,1-27,56 i w opisie podboju Ziemi Obiecanej w Joz 1,1-11,15 znajduje się po pięć.

W cyklu Jozuego w Mt czytamy o wypędzeniu ze świątyni sprzedających i kupujących oraz o jedenastu polemikach Jezusa z arcykapłanami, faryzeuszami i uczonymi w Piśmie. W cyklu podboju Ziemi Obiecanej wspomnianych jest jedenaście bitew Jozuego z poganami.

Tak liczne podobieństwa rzeczowe i liczbowe w Ewangelii Mateusza nie mogą być przypadkowe, świadczą one, że Mateusz przedstawiając działalność Jezusa brał pod uwagę wydarzenia wyjścia i podboju Ziemi Obiecanej, nawet brał pod uwagę, ile razy dane wydarzenie się tam powtarzało. To jednak jeszcze nie wszystko, jeśli chodzi o typologię w Mt, ewangelista naśladował również kolejność tematów w Pięcioksięgu i bardzo ogólnie jego strukturę.

4.4. Kompozycja Mt

Bardzo trudny problem kompozycji tej Ewangelii znajduje rozwiązanie w Pięcioksięgu. Już od czasów Bacona⁴ bibliści zgadzają się, że pięć kazań w Mt jest nawiązaniem do Pięcioksięgu, ale według nas także tematyka tych kazań jest związana z tematyką kolejnych ksiąg w Pięcioksięgu. Analiza porównawcza wykazuje, że Mateusz pisał jakby na marginesie Pięcioksięgu paralelnie do tematów, jakie tam znajdował, niczego nie włącza do swojego dzieła niezależnie od Pięcioksięgu.

W oparciu o relacje Ewangelii Mateusza z Heksateuchem możemy określić jej strukturę w następujący sposób:

1. Genealogia Jezusa – Mt 1,1-17 (**Nowa Księga Rodzaju**)
2. Narodzenie Jezusa, znaki Boże w Jego dzieciństwie, inauguracja nowego wyjścia, nowe prawo – Mt 1,18 -9,34 (**Nowa Księga Wyjścia**)
 - a. Spełnienie się prorocत्व w dzieciństwie Jezusa Mt 1,18-2,23
 - b. Wystąpienie Jana Chrzciciela – Mt 3,1-12
 - c. Chrzest i kuszenie Jezusa – Mt 3,13-4,11
 - d. Jezus objawia się ludowi jako Mesjasz – Mt 4,12-25
 - e. Kazanie na Górze (Nowa Księga Przymierza) – Mt 5-7
 - f. Jezus potwierdza znakami swoją godność Syna Bożego (Znaki obecności Boga wśród ludu) – Mt 8,1-9,34
3. Jezus wybiera Apostołów, określa ich zadania i udziela szczególnych darów (organizuje nowy lud) – Mt 9,35-10,42 (**Nowa Księga Kapłańska**)
 - a. Sumarium. Logion o owcach bez pasterza – Mt 9,35-38
 - b. Wybór Apostołów – Mt 9,38-10,4
 - c. Mowa misyjna – Mt 10,5-42
4. Izrael odrzuca posłannictwo Jezusa. Opis Nowej Ziemi Obiecanej – Mt 11,1-13,53 (**Nowa Księga Liczb**)
 - a. Poselstwo Jana Chrzciciela i świadectwo Jezusa o Janie – Mt 11,1-15

⁴ B. W. Bacon, *Studies in Matthew*, New York 1930.

- b. Biada odrzucającym orędzie Jezusa – Mt 11,16-24
 - c. Wezwanie do wiary – Mt 11,25-30
 - d. Problem szabat. Sprzeciwu faryzeuszów i uczonych w Piśmie – Mt 12,1-50
 - e. Mowa w przypowieściach o królestwie niebieskim (Nowej Ziemi Obiecanej) – Mt 13,1-53
 - 5. Dalsze kontrowersje, znaki i pouczenia – Mt 13,54-18,35 (**Nowa Księga Powtórzonego Prawa**)
 - a. Zlekceważenie Jezusa jako proroka i ścięcie Jego poprzednika – Mt 13,53-14,12
 - b. Nowa manna. Cuda Nowego Wyjścia. Spór o tradycję – Mt 14,13-15,39
 - c. Problem znaków Nowego Wyjścia – Mt 16,1-12
 - d. Jezus Mesjaszem, cierpiącym Sługą Jahwe i Synem Bożym – Mt 16,13-27
 - e. Mowa eklezjologiczna – Mt 18,1-35
 - 6. Nowe przepisy etyczne, polemiki z przeciwnikami, ostrzeżenia i proroctwa, opowiadanie o męce i śmierci Jezusa – Mt 19,1-27,66 (**Nowa Księga Jozuego**)
 - a. Pouczenia o nowej sprawiedliwości – Mt 19,1-20,34
 - b. Polemiki Jezusa w Jerozolimie (walki o Nową Ziemię Obiecaną) – Mt 21,1-23,39
 - c. Mowa eschatologiczna (ostrzeżenia i proroctwa) – Mt 24,1-25,46
 - d. Opowiadanie o męce i śmierci Jezusa – Mt 26,1-27,56 oraz (bez relacji do Księgi Jozuego) pogrzeb Jezusa – 27,57-66
 - 7. Zmartwychwstaniu Jezusa i rozesłanie Apostołów (Zwycięstwo Mesjasza i Syna Bożego) – Mt 28,1-28,20
- Czym więc jest dzieło Mateusza? Zdania uczonych są podzielone. Według jednych, do których należą: C. W. Votaw⁵, C. Talbert⁶,

⁵ C. W. Votaw, *The Gospels and contemporary Biographies in the Graeco-Roman World*, Philadelphia 1982.

⁶ C. Talbert, *What is a Gospel?*, Philadelphia 1977.

P. L. Shuler⁷ i R. A. Burridge⁸ jest ono biografią w stylu starożytnym, inni natomiast uważają, że nie może ono być zaliczone do biografii, ponieważ brak w nim zainteresowania chronologią, a w dodatku cechuje je duża fragmentaryczność. W Ewangelii Mateusza jak również w pozostałych Ewangeljach jest bardzo niewiele, albo nawet nic nie ma o rodzinie Jezusa, o Jego dzieciństwie, młodości, wygładzie itd., w związku z tym tacy uczeni jak K. L. Schmidt⁹, R. Bultmann¹⁰, D. O. Via¹¹, R. H. Gundry¹² zaliczają Ewangelię do „Kleinliterature”, literatury ludowej, która ma niewielką wartość historyczną lub w ogóle jej nie ma. Są też uczeni, którzy nie uważają Ewangelii za biografie, ale nie negują ich wartości historycznej, można tutaj wymienić: G. N. Stanton¹³, D. E. Aune'a¹⁴ oraz J. Kudasiewicz¹⁵. L. Cerfaux nazywa Ewangelię uroczystymi orędziami zbawienia¹⁶, C. F. D. Moule nazywa je apologiami¹⁷, według K. Stendhala Ewangelia Mateusza jest podręcznikiem dla misjo-

⁷ P. L. Shuler, *A Genre for the Gospels: The Biographical Character of Matthew*, Philadelphia 1982.

⁸ R. A. Burridge, *What are the Gospels. A Comparison with Graeco-Roman Biography* (SNTS MS, 70), Cambridge 1992, s. 12-27.

⁹ K. L. Schmidt, *Die Stellung der Evangelien in der allgemeinen Literaturgeschichte*, [w:] H. Schmidt, *Eucharisterion: Studien zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments*; H. Gunkel zum 60 Geburtstag, Göttingen 1923.

¹⁰ R. Bultmann, *The History of the Synoptic Tradition*, Oxford 1972, s. 371-373.

¹¹ D. O. Via, *Kerygma and Comedy in the New Testament: A structuralist Approach to Hermeneutic*, Philadelphia 1975.

¹² R. H. Gundry, *Recent investigation into the Literary Genre Gospel*, [w:] R. N. Longenecker i M. C. Tannek, *New Dimensions in New Testament Study*, Grand Rapids 1974, s. 97-114.

¹³ G. N. Stanton, *Jesus of Nazareth in New Testament Preaching*, Cambridge 1974.

¹⁴ D. E. Aune, *The Problem of the Genre of the Gospel: A Critique of the C. H. Talbert's What is a Gospel*, [w:] R. T. France i D. Wenham, *Gospel Perspectives: Study of History and Tradition in the Four Gospels*, t. II, Sheffield 1980, s. 45.

¹⁵ J. Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, Warszawa 1986, s. 75.

¹⁶ L. Cerfaux, *Evangile selon saint Luc*, [w:] DBS V, Paris 1957.

¹⁷ C. F. D. Moule, *Le origini del Nuovo Testamento*, Brescia 1971, s. 111.

narzy, katechetów i przełożonych pierwotnego Kościoła¹⁸. Nasza analiza porównawcza tej Ewangelii z Heksateuchem wykazuje, że jest ona Nową Torą a dokładniej Nowym Heksateuchem, księgą, do której kluczem jest typologia Wyjścia i Podboju Ziemi Obiecanej, jest opowiadaniem o dziejach drugiego Mojżesza i drugiego Jozuego, jest wreszcie zbiorem nowego Prawa. Gmina Jerozolimka była świadoma, że jest ludem nowego Przymierza, i jako taka potrzebowała nowej Tory. Mateusz nie tylko w redakcji swojego dzieła ma na uwadze podobieństwa rzeczowe i liczbowe, ale także – do pewnego stopnia – naśladuje kompozycję Pięcioksięgu: przeplata zbiory praw (kazania) fragmentami narracyjnymi. Pisanie do tematów w Pięcioksięgu wyjaśnia, dlaczego jego Ewangelia składa się z niewielkich, luźno powiązanych ze sobą perykop.

Jakie płyną z tego wnioski dla problemu synoptycznego? Pierwszy wniosek, że Ewangelia Mateusza musiała powstać wcześniej, ponieważ tego rodzaju dzieło (nowa Tora) było potrzebne gminie jerozolimskiej już od samego początku jej istnienia; a drugi wniosek, że dzieło to nie mogło powstać w zależności od Ewangelii Marka, ponieważ zbyt ściśle związane jest z Heksateuchem.

4.5. Problem dubletów w Ewangelii Mateusza

Zdarza się, że w Ewangelii Mateusza i Łukasza ten sam tekst występuje dwa razy, podczas gdy w Ewangelii Marka tylko raz. W Ewangelii, w których występuje dwa razy, jeden raz znajduje się w kontekście nie-Markowym i jeden raz w kontekście Markowym, np.

Mk	Mt	Łk
4,25 <i>Bo kto ma, temu będzie dane; a kto nie ma, pozbawią go i tego, co ma.</i> (Przypowieść o mie	13,12 <i>Bo kto ma, temu będzie dodane, i nadmiar mieć będzie; kto zaś nie ma, temu zabiorą również</i>	8,18 <i>Uważajcie więc, jak słuchacie. Bo kto ma, temu będzie dane; a kto nie ma, temu zabiorą i to, co mu się</i>

¹⁸ K. Stendhal, *The School of St. Matthew and its Use of the Old Testament*, Philadelphia 1968, s. 21-22, 24-27.

rze. Kontekst kazania w przypowieściach).	<i>to, co ma.</i> (Cel przypowieści. Kontekst kazania w przypowieściach).	<i>wydaje, że ma</i> (Zadania uczniów. Kontekst kazania w przypowieściach).
	<i>25,29 Każdemu bowiem, kto ma, będzie dodane, tak że nadmiar mieć będzie. Temu, zaś, kto nie ma, zabiorą nawet to, co ma.</i> (Przypowieść o talentach).	<i>19,26 Powiadam wam: Każdemu, kto ma, będzie dodane; a temu, kto nie ma, zabiorą nawet to, co ma.</i> (Przypowieść o miarach – talentach).

Dla zwolenników teorii dwóch źródeł jest to dowód, na to że Mateusz i Łukasz korzystali z Ewangelii Marka oraz jeszcze z innego źródła: kiedy napotkali w drugim źródle ten sam tekst w innym kontekście również go przepisywali. Twierdzenie to nie jest jednak zupełnie przekonywujące. J. C. Hawkins¹⁹ wskazuje na dwadzieścia dwa dublety w Ewangelii Mateusza, ale uważa, że tylko połowa z nich może pochodzić z dwóch źródeł. Należy dodać, że są dublety, które występują tylko w Ewangelii Mateusza lub tylko w Ewangelii Łukasza. Według G. D. Kilpatricka²⁰ i D. L. Dungan²¹ dublety w Ewangelii Mateusza wcale nie wskazują na dwa źródła, zostały one wprowadzone przez ewangelistów dla przekazania określonej myśli teologicznej. Nawet zwolennik dwóch źródeł C. M. Tuckett²² stwierdza, że dublety można tłumaczyć bez odwoływania się do Q.

F. C. Grant²³ sądzi, że dublety w Mt i Łk wskazują na obecności Q w Ewangelii Marka, a zatem raczej świadczą przeciwko teorii

¹⁹ J. C. Hawkins, *Horae Synopticae*, Oxford 1909, s. 80-107.

²⁰ G. D. Kilpatrick, *The Origins of the Gospel according to Matthew*, 1946, s. 92.

²¹ D. L. Dungan, *Respons to Two-Source Hypothesis*, [w:] *The Interrelations of the Gospel*, ed. D. L. Dungan, Leuven 1990, s. 203-204.

²² C. M. Tuckett, *The Existence of Q*, [w:] *The Gospel behind the Gospel. Current Studies on Q*, ed. R. A. Piper, Leiden – New York – Köln 1995, s. 27.

²³ F. C. Grant, *The Growth of the Gospel*, New York 1933, s. 129-130.

dwóch źródeł. Według B. C. Butlera²⁴ są one dowodem przeciwko pierwszeństwu Ewangelii Marka.

Według nas jest tylko pięć prawdziwych dubletów w Ewangelii Mateusza i wszystkie one wiążą się z dubletami tematów w Pięcioksięgu.

- a) W Kazaniu na Górze (Mt 29-30) i kazaniu eklezjologicznym (Mt 18,8-9) znajduje się ten sam logion o usunięciu powodu do grzechu. Mateusz włącza po raz drugi ten logion, ponieważ pasuje do ostrzeżenia przed bałwochwalstwem w Pwt 13,2-9. Kazanie eschatologiczne Mateusz redaguje w relacji do tematów w Księdze Powtórzonego Prawa. W obu przypadkach chodzi o bezwzględność w usuwaniu zagrożenia przez grzech.
- b) O zakazie rozwodu Mateusz pisze w Kazaniu na Górze (5,32) oraz w Mt 19,1-9. Powtórzenie tekstu łączy się tutaj z przepisem o rozwodzie w Pwt 24,1-4.
- c) Dwukrotne podjęcie tematu modlitwy w Kazaniu na Górze (Mt 6,5-15 i 7,7-11) łączy się z dwoma zbiorami przepisów o kulcie w Wj 20,22-26 i 23,14-19.
- d) O prześladowaniach Mateusz zamieszcza dwa teksty: w kazaniu misyjnym (Mt 10,17-22) oraz w kazaniu eschatologicznym (Mt 24,9-13). Włączenie tekstu o prześladowaniach do kazania eschatologicznego wiąże się ze wzmiankami o prześladowaniach „świętych przymierza“ w Dn 11,28-30. Proroctwo o czasach ostatecznych w Dn 11,14-35 Mateusz bierze pod uwagę w redakcji kazania eschatologicznego.
- e) Dwukrotnie w Ewangelii Mateusza przeciwnicy Jezusa domagają się od Niego znaku i dwukrotnie Jezus odpowiada, że nie będzie im dany inny znak poza znakiem proroka Jonasza (Mt 12,38-42 i 16,1-4). Teksty te stoją w relacji do dwóch wspomnień o buncie Koracha: w Lb 16 i Pwt 11,6.

Jest znaczące, że tekst powtórzony w Mt nie wyprzedza tekstu powtórnego w Pięcioksięgu. Spójrzmy na poniższą tabelę!

²⁴ B. C. Butler, *The Originality of ST. Matthew. A Critique of the Two-Document Hypothesis*, Cambridge 1951, s. 138-146.

Mt	Pięcioksiąg
a) 5,29-30	
b) 5,32	
c) 6,5-15	c) Wj 20,22-26
cc) 7,7-11	cc) Wj 23,14-19
d) 10,17-22	
e) 12,38-42	e) Lb 16
ee) 16,1-4	ee) Pwt 11,6
aa) 18,8-9	a) Pwt 13,2-19
bb) 19,1-9	b) Pwt 24,1-4 bb) Pwt 24,1-14
dd) 24,9-13	d) Dn 11,28-30

Kolejność dubletów świadczy o tym, że Mateusz włączał do Ewangelii ten sam tekst po raz drugi, kiedy spotkał w Pięcioksięgu po raz drugi podobny temat.

5. POWSTANIE EWANGELII MARKA

5.1. Tradycja starożytnego Kościoła

Wspomniany już biskup Papiasz pisze nie tylko o Ewangelii Mateusza, ale także o powstaniu Ewangelii Marka. Oto jego tekst o Ewangelii Marka: „Prezbiter mówił: «Marek będąc tłumaczem Piotra, wszystko, co zapamiętał, spisał dokładnie, choć nie według porządku, w jakim były przez Pana wypowiedziane lub uczynione». Ani bowiem Pana nie słyszał, ani nie chodził za Nim, tylko – jak już wspomniałem – później towarzyszył Piotrowi, który swoje przemówienie układał według potrzeb, nie mając zamiaru sporządzania uporządkowanego zestawienia słów Pana. Marek nie popełnił więc błędu, jeśli coś tak spisał, jak zapamiętał. Zwracał bowiem uwagę tylko na jedno: aby nic nie opuścić z tego, co słyszał, i nic nie sfałszować” (HE 3,19,15). Świadczenie o Ewangelii Marka poprzedza w dziele Euzebiusza świadectwo o Ewangelii Mateusza, ale z tego nie wynika, którą z tych Ewangelii Papiasz względnie Euzebiusz uważają za pierwszą. Św. Ireneusz, biskup Lyonu, który – jak wiemy – jako pierwszy wymienia wszystkie cztery Ewangelie, na pierwszym miejscu stawia Ewangelię Mateusza. Pisze on: „Mateusz zredagował swoją Ewangelię wśród Hebrajczyków w ich języku, w czasie gdy Piotr i Paweł nauczali w Rzymie i zakładali tam Kościół. Po ich śmierci Marek, uczeń i tłumacz Piotra, przekazał nam na piśmie to, co

nauczał Piotr. Następnie Łukasz, towarzysz Pawła, spisał w księdze głoszoną przez niego Ewangelię” (HE 5,8.24). Jednak Euzebiusz podaje też nieco inne świadectwo, mianowicie Klemensa Aleksandryjskiego (lata około 150-215), według którego pierwszymi Ewangeliąmi były te, które miały genealogie Jezusa, a więc Mateusza i Łukasza. Tutaj trzeba dodać, że następcą Klemensa Aleksandryjskiego w szkole chrześcijańskiej w Aleksandrii – Orygenes (lata 185-253) – wypowiada się za kolejnością: Mt-Mk-Łk. Św. Hieronim (lata 342-420) i św. Augustyn są zgodni z Orygenesem, przy czym – jak wiemy – św. Augustyn pisze o zależności literackiej ewangelistów: Marek skrócił Ewangelię Mateusza, a Łukasz korzystał z obu poprzedników.

5.2. Dlaczego Marek napisał Ewangelię

Zgadza się z tezą św. Augustyna, z tym jednak, że należy ją nieco zmodyfikować: Marek nie tylko skrócił dzieło Mateusza, ale je również przeredagował według własnej oryginalnej koncepcji.

Zwolennicy pierwszeństwa Ewangelii Marka, na pytanie dlaczego Mateusz napisał drugą Ewangelię, odpowiadają: ponieważ Ewangelia Marka była zbyt krótka (brakowało w niej informacji o dzieciństwie Jezusa i Kazania na Górze, czyli etyki), oraz była teologicznie mało rozwinięta (brakowało w niej wielu przypowieści). Według nich jest wprost niemożliwe, żeby Marek ośmielił się usunąć aż 533 wiersze z 1072 wierszy Ewangelii Mateusza.

Zwolennicy pierwszeństwa Ewangelii Mateusza wyjaśniają ten problem tym, że Marek chciał dać katechumenom w Rzymie skrót Ewangelii, i że usunął z niej to, co było zbyt ściśle związane ze środowiskiem żydowskim. Rzeczywiście, na przykład Kazanie na Górze jest w dużej części związane z tematem: „Jezus a Prawo Starego Testamentu”; porównaj antytezę *Słyszeliście, że powiedziano przodkom... A Ja wam powiadam* (Mt 5,21-22) i następne. Szczegółowa analiza porównawcza Mt i Mk wykazuje, że Marek usuwa też ze względu na adresatów takie teksty, które mogły obrażać pogan, miały charakter antyjudaistyczny oraz mogły być źle przyjęte przez Rzymian, ponieważ była w nich pochwała ubóstwa, cierpliwości lub pokory.

Fakt, że w Mk prawie nie ma tekstów na pewne tematy znajdujących się w Mt, a z drugiej strony, są w niej prawie wszystkie teksty Mateuszowi na inne tematy, świadczy, że Marek świadomie pewne teksty usuwał i pewne zachowywał. Brak danego tekstu w Mk nie jest dowodem na to, że Marek go nie znał, nie ma go w jego Ewangelii, ponieważ nie pasował do Markowej koncepcji dzieła o Jezusie. Marek miał swoją koncepcję dzieła, różną od Mateusza.

Markowi nie chodziło tylko o usunięcie pewnych tekstów, ale o odpowiedź na zapotrzebowanie pogan. Dzieło Mateusza było odpowiedzią na oczekiwanie przez Żydów Mesjasza, królestwa Bożego, oraz oczekiwanie nowego wyjścia. „Dobra nowina” w dziele Mateusza jest nowiną o królestwie. W sumarium po powołaniu uczniów Mateusz pisze: *I obchodził Jezus całą Galileę, nauczając w tamtejszych synagogach, głosząc Ewangelię o królestwie (euaggelion tēs basileias) i lecząc wszelkie choroby i wszelkie słabości wśród ludu* (Mt 4,23). Termin „ewangelia” z określeniem „królestwa” Mateusz używa jeszcze w dwóch innych tekstach: w 9,35 i 24,14. Tylko w jednym przypadku nie używa tego określenia: w 26,13. Marek nigdy nie używa terminu *euaggelion tēs basileias*. W tekstach paralelnych do Mt, w których występuje termin „Ewangelia królestwa”, Marek określenie „królestwa” usuwa; por. Mt 4,23 i Mk 1,39; Mt 9,35 i Mk 6,6. Marek po 13,9 usuwa cały wiersz Mateuszowi 24,14 z tym terminem.

Według Mateusza wezwanie do nawrócenia i bliskość królestwa była tematem nauczania Jezusa w Galilei: *Odtąd począł Jezus nauczać i mówić: «Nawracajcie się, albowiem bliskie jest królestwo niebieskie»* (Mt 4,17). Marek rozszerza tę informację o wezwanie do wiary w Ewangelię: *Gdy Jan został uwięziony, Jezus przyszedł do Galilei i głosił Ewangelię Bożą. Mówił: «Czas się wypełnił i bliskie jest królestwo Boże. Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię»* (Mk 1,14-15). Marek w wierszu tym paralelnym do Mt 4,17 dwukrotnie używa terminu Ewangelia, którego w swoim tekście Mateusz nie ma. Warto dodać, że Marek używa osiem razy terminu *euaggelion*, podczas gdy Mateusz tylko cztery razy.

Widzimy, że Marek przesuwając akcent z głoszenia królestwa na głoszenie Ewangelii, uważa on, że do pogan w Rzymie należy przyjść z „Dobrą Nowiną”, i tak właśnie nazywa swoje dzieło:

„Dobra Nowina Jezusa Chrystusa” (1,1). Jednak tą dobrą nowiną według Marka nie może być na pierwszym miejscu „królestwo niebieskie” jak u Mt.

Odchodzenie od tematu królestwa zauważamy już w nauczaniu pierwotnego Kościoła skierowanego do Żydów w diasporze. Św. Paweł w przemówieniu w synagodze w Antiochii Pizydyjskiej ani razu nie wspomina królestwa niebieskiego (por. Dz 13,16-41), przedmiotem jego nauczania jest „zbawienie” (*Nam została przekazana nauka o tym zbawieniu* – Dz 13,26), przedmiotem nauczania jest też wypełnienie obietnicy Boga w Jezusie (*My właśnie głosimy wam Dobrą Nowinę o obietnicy danej ojcom: że Bóg spełnił ją wobec nas jako ich dzieci, wskrzesiwszy Jezusa...* – Dz 13,33). Kiedy Paweł w Antiochii Pizydyjskiej odrzucony przez Żydów zwraca się do pogan koncentruje się już tylko na orędziu o zbawieniu; por. Dz 13: 46 *«Należało głosić słowo Boże najpierw wam. Skoro jednak odrzucacie je i sami uznajecie się za niegodnych życia wiecznego, zwracamy się do pogan. 47 Tak bowiem nakazał nam Pan: „Ustanowiłem Cię światłością dla pogan, abyś był zbawieniem aż po krańce ziemi”»*.

Termin „zbawienie” (*sōteria*) w listach apostoelskich występuje częściej niż termin „królestwo” („królestwo Boże”). Ten drugi występuje 19 razy, natomiast „zbawienie” aż 32 razy. W listach św. Piotra termin „zbawienie” występuje sześciokrotnie więcej niż termin „królestwo”.

Marek był świadomy, że Kościół przepowiada – zwłaszcza poganom – przede wszystkim zbawienie i ono powinno być zasadniczym przedmiotem Dobrej Nowiny.

5.3. Wpływ prorocत्व o Ewangeliach na koncepcję Dobrej Nowiny w Listach św. Piotra i św. Pawła

Zobaczmy, jak św. Piotr rozpoczyna swój Pierwszy List:

3 Niech będzie błogosławiony Bóg i Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa. On w swoim wielkim miłosierdziu przez powstanie z martwych Jezusa Chrystusa na nowo zrodził nas do żywej nadziei... 5 Wy bowiem jesteście przez wiarę strzeżeni mocą Bożą dla

zbawienia, gotowego objawić się w czasie ostatecznym... 8 Wy, choć nie widzieliście, miłujecie Go; wy w Niego teraz, choć nie widzicie, przecież wierzycie, a ucieszycie się radością niewymowną i pełną chwały 9 wtedy, gdy osiągniecie cel waszej wiary – zbawienie dusz. 10 Nad tym zbawieniem wszczęli poszukiwania i badania prorocy – ci, którzy przepowiadali przeznaczoną dla was łaskę. Badali oni, kiedy i na jaką chwilę wskazywał Duch Chrystusa... 12 Im też zostało objawione, że nie im samym, ale raczej wam miały służyć sprawy obwieszczane wam przez tych, którzy wam głosili Ewangelię... (1 P 1,3-12).

W tym krótkim fragmencie jest aż trzy razy użyty termin „zbawienie”, mowa jest o objawieniu prorokom spraw, które są przedmiotem Ewangelii (wersz 12), występuje też w nim termin „ewangelia”.

Te same trzy elementy: zbawienie, zapowiedź proroków i Ewangelia są wspomniane w pierwszych szesnastu werszach w Liście św. Pawła do Rzymian: *Paweł, sługa Chrystusa Jezusa, z powołania apostoła, przeznaczony do głoszenia Ewangelii Bożej, którą Bóg przedtem zapowiedział przez swoich proroków w Pismach świętych. [Jest to Ewangelia] o Jego Synu pochodzącym według ciała z rodu Dawida, a ustanowionym według Ducha Świętego przez powstanie z martwych pełnym mocy Synem Bożym – o Jezusie Chrystusie, Panu naszym (Rz 1,1-4).*

Bo ja nie wstydzę się Ewangelii, jest ona bowiem mocą Bożą ku zbawieniu dla każdego wierzącego, najpierw dla Żyda, potem dla Greka (Rz 1,16).

Św. Piotr i jeszcze wyraźniej św. Paweł piszą, że Ewangelia została zapowiedziana przez proroków. Takie proroctwa znajdujemy w Iz 40,1-11; Iz 52,7-12 i Iz 61,1-3. Fragment ostatniego proroctwa Jezus według Ewangelii Łukasza odnosi do siebie w synagodze w Nazarecie:

*Duch Pański spoczywa na Mnie,
ponieważ Mnie namaścił i posłał Mnie,
abym ubogim niósł dobrą nowinę (euaggelisasthai)...
(Łk 4,18).*

Treścią Dobrej Nowiny są w nich: (1) nadejście Boga z mocą; por. Iz 40,10: *Oto Pan Bóg przychodzi z mocą*; (2) inauguracja królowania Boga; por. Iz 52,7: *Twój Bóg zaczął królować*; (3) dar

pokoju, szczęścia i zbawienia; por. Iz 52,7: *który obwieszcza zbawienie*. Zwróćmy uwagę na to, że zbawienie w tych tekstach odnosi się do życia na ziemi, jest dane razem z inauguracją królestwa.

O głoszeniu Dobrej Nowiny czytamy także w Ps 96(97):

Ps 96,2 *Śpiewajcie Panu, błogosławcie Jego imię*

z dnia na dzień głosicie (euaggelizujecie) Jego zbawienie!

96,3 *Rozgłaszajcie Jego chwałę wśród wszystkich narodów,
Jego cuda – wśród wszystkich ludów!*

I w tym wypadku zbawienie kojarzy się z życiem na ziemi, gdzie widoczne są cuda Boże.

W cytowanym fragmencie Listu św. Pawła do Rzymian jest więcej elementów wspólnych z prorocत्वami o Ewangelii niż w cytowanym fragmencie pierwszego Listu św. Piotra, w Liście do Rzymian znajduje się jeszcze wzmianka o „pełnym mocy Synu Bożym” (wiersz czwarty).

5.4. Wpływ prorocत्व o Ewangelii na koncepcję Ewangelii Marka

Niewątpliwie Piotr i Paweł znali prorocत्वa o Ewangelii, i znał je Marek, i niewątpliwie zarówno one jak i wspomniane Listy św. Piotra i Pawła wpłynęły na koncepcję dzieła Marka.

Dlatego Marek koncentruje się na obrazie Jezusa jako Syna Bożego pełnego mocy, który już teraz zbawia od zła duchowego i fizycznego. Słowo „moc” występuje w Mk dziesięć razy, podczas gdy w Mt tylko 4 razy.

W związku z koncepcją dzieła o Jezusie jako Dobrej Nowinie o Synu Bożym i o zbawieniu, również w sensie doczesnym jako wybawieniu od zła duchowego i fizycznego, Marek usuwa z Mt głównie przypowieści o królestwie oraz pouczenia etyczne; na 64 perykopy usunięte przez niego z Mt, tylko 4 z nich mówią o cudach Jezusa, przy czym Marek włącza trzy własne opowiadania: uzdrowienie opętanego w Kafarnaum (Mk 1,23-28), uzdrowienie głuchoniemego (Mk 7,31-37), oraz uzdrowienie niewidomego (Mk 8,22-26). Marek nie usuwa żadnego tekstu Mateuszowego, którego zasadniczym tematem jest bóstwo Jezusa. Bóg przychodzi

w Jezusie, aby – zgodnie z prorocत्वami o Ewangelii – przynieść swojemu ludowi pokój, szczęście i zbawienie. Jezus obdarza pokojem, szczęściem i zbawieniem uwalniając od grzechu i od choroby. Ewangelię Marek kończy pouczeniem Jezusa, którego nie ma Mateusz: *Kto uwierzy i przyjmie chrzest, będzie zbawiony; a kto nie uwierzy, będzie potępiony* (Mk 16,16).

Mateusz i Marek rozpoczynają opowieść o publicznej działalności Jezusa od powołania uczniów nad Jeziorem Galilejskim, ale już następną perykopę mają inną: Mateusz umieszcza sumarium Jezusa o nauczaniu i uzdrawianiu w Galilei, natomiast Marek umieszcza świadectwo o wyrzuceniu złego ducha w synagodze w Kafanaum, o uzdrowieniu teściowej Piotra oraz o licznych uzdrowieniach i egzorcyzmach przed domem Piotra. Świadectwo, w którym szczegółowo określone jest miejsce cudu oraz wymienieni są świadkowie jest czymś bardziej przekonującym, można powiedzieć „mocniejszym” niż ogólne sumarium. Marek rozpoczyna od „mocnego uderzenia”: Widzieliśmy, że Jezus wypędzał złe duchy i uzdrawiał.

Mateusz po wspomnianym sumarium zamieszcza Kazanie na Górze, natomiast Marek dalej rozwija temat uwalniania od zła; por. 1,39 *Chodził po całej Galilei, nauczając i wyrzucając złe duchy*, oraz opowiadanie o uzdrowieniu trędowatego (1,40-45) i opowiadanie o uzdrowieniu paralytyka (2,1-12).

Mateusz w kazaniu misyjnym zamieszcza nakaz Jezusa uzdrawiania i wypędzania złych duchów (Mt 10,8), Marek nie umieszcza tego nakazu, natomiast wspomina, że Jezus dał apostołom władzę nad duchami nieczystymi oraz, że apostołowie wzywali do nawrócenia, wyrzucali złe duchy i uzdrawiali (Mk 6,12-13). W Mk mamy zamiast nakazu świadectwo: moc Jezusa działała (i działa) w apostołach. Uwalnianie od zła – według Marka – będzie towarzyszyło głoszeniu Ewangelii, moc Jezusa będzie się ujawniała także w Jego uczniach, ponieważ Jezus powiedział: *Tym zaś, którzy uwierzą, te znaki towarzyszyć będą: w imię moje złe duchy będą wyrzucać, nowymi językami mówić będą... Na chorych ręce kłaść będą, i ci odzyskają zdrowie* (Mk 16,17-18).

Położenie przez Marka akcentu na cuda i egzorcyzmy nie świadczy o charakterze „ludowym” i „ubogiej teologii” jego dzieła, lecz

jest wynikiem nowej koncepcji dzieła. Marek chce przekazać słuchaczom „Dobrą nowinę” o zbawieniu przez Boga, który przyszedł na świat w Jezusie. W ten sposób odpowiada na potrzebę świata pogańskiego i dostosowuje się do sposobu ewangelizacji prowadzonej przez Kościół, a w szczególności św. Piotra i św. Pawła. Mateusz nie nazwał swojego dzieła „ewangelią”, ponieważ nie pisał Ewangelii, pisał nową Torę (nowy Heksateuch). Marek opracowuje nową koncepcję dzieła o Jezusie – „Ewangelię” i tak swoje dzieło nazywa.

Od czasów biskupa Papiasza Kościół przyjmuje, że Marek był sekretarzem Piotra nauczającego w Rzymie i dzieło swoje napisał pod jego wpływem. Ten wpływ widzi się na ogół w prostym języku i w barwniejszych niż w Mt tekstach narracyjnych. Papiasz widział ten wpływ w różnej od Mateuszowej kolejności perykop, ale niewątpliwie wyraża się on także w koncepcji Ewangelii jako orędziu o zbawieniu.

5.5. Wpływ nauki św. Pawła Apostoła o tajemnicy mądrości na redakcję Markowego kazania w przypowieściach (Mk 4,1-34)

Na to, że Marek ma własne koncepcje teologiczne i dlatego różni się od Ewangelii Mateusza bardzo wyraźnie wskazuje analiza porównawcza jego kazania w przypowieściach (Mk 1-34) i kazania w przypowieściach o królestwie niebieskim w Mt 13, 1-52. Marek zgodnie ze swoimi założeniami redakcyjnymi skraca to kazanie: usuwa ponad połowę wierszy Mateuszowych (25 wierszy na 52 wszystkich wierszy Mateuszowych). Jednak nie chodzi mu tylko o jego skrócenie, do kazania Marek włącza własną perykopę o zasiewie (Mk 4,26-29), przypowieść o lampie z Kazania na Górze (Mk 4,21-23; por. Mt 5,15), logion „Nie ma bowiem nic zakrytego” z Mateuszowego kazania misyjnego (Mk 4,22; por. Mt 10,26), oraz przypowieść o mierze z Kazania na Górze (Mk 4,24; por. Mt 7,2), natomiast logion „Bo kto ma” (Mk 4,25) przenosi w ramach kazania do innego kontekstu (por. Mt 13,12). Tylko dwie przypowieści w tym kazaniu mają wstęp, w którym mowa jest, że

odnoszą się do królestwa, w Mt jest sześć takich przypowieści. Jaki cel mają te zmiany?

Marek chce podkreślić, że królestwo jest tajemnicą. Mateusz o tajemnicy pisze tylko w tryptyku o siewcy, natomiast Marek pisze także we wszystkich trzech dodanych przez siebie przypowieściach. W Mt apostołowie w okresie przedpaschalnym dochodzą do zrozumienia sekretu; por. słowa Jezusa: *Lecz szczęśliwe oczy wasze, że widzą, i uszy wasze, że słyszą* (Mt 13,16), W Mk nie ma tego logionu. Marek opuszcza też fragment z zakończenia kazania w Mt: *Zrozumieliście to wszystko?» Odpowiedzieli Mu: «Tak jest»* (Mt 13,51). Dalej, Marek chce podkreślić, że sekret dany grupie apostołów, świadków życia, męki i zmartwychwstania Jezusa ma być wyjawiony całemu światu. O tym jest mowa w przypowieści o lampie. Marek przenosząc tę przypowieść do nowego kontekstu nadaje jej nową interpretację. W Kazaniu na Górze lampą ma być każdy uczeń Jezusa. Zaczyna się ona od słów: *Wy jesteście światłem świata* (Mt 5,14) i kończy słowami: *Tak niechaj świeci światłość wasza przed ludźmi...* (Mt 5,16). W kontekście Markowym lampą jest Jezus Chrystus, który przynosi zbawienie. Wynika to z następnego logionu w kazaniu Markowym: „Nie ma bowiem nic ukrytego” (Mk 4,22). W kontekście Mateuszowym logion ten brzmi: *Więc ich się nie bójcie! Nie ma bowiem nic zakrytego, co by nie miało być wyjawione, ani nic tajemnego, o czym by się nie miano dowiedzieć* (Mt 10,26). Po tym logionie w Mt mamy słowa: *Co mówię wam w ciemności, powtarzajcie na świetle, a co słyszycie na ucho, rozgłaszajcie na dachach!* (Mt 10,27). Sekretem w tych logionach w Mt jest godność Jezusa – Syna Bożego, Mesjasza i Zbawiciela, którego faryzeusze i uczeni w Piśmie odrzucają i przezywają Belzebubem (por. Mt 10,25). Tym sekretem może być też Boży plan zbawienia.

Podkreślenie przez Marka objawienie sekretu całemu światu jest związane prawdopodobnie z prorocत्वami o Ewangelii. W jednym z tych prorocत्व czytamy: *wszystkie krańce ziemi zobaczą zbawienie naszego Boga* (Iz 52,10).

Przypowieść o mierze i logion „Bo kto ma” są ostrzeżeniem słuchaczy, aby nie lekceważyli głoszonego im słowa (nawiązanie do przypowieści o siewcy) i zdawali sobie sprawę, że słowo to

zawiera trudną do zrozumienia tajemnicę. Przypowieść o mierze Marek wyjmuje z kontekstu etyki (Mt 7,1: *Nie sądzcie, abyście nie byli sądzeni...*), natomiast logion „Bo kto ma” z tryptyku o siewcy (Mt 13,12), gdzie odnosi się on do tajemnicy królestwa.

Marek podkreśla sekret w kontekście głoszenia słowa (Mk 4,14: *Siewca siewe słowo*) prawdopodobnie pod wpływem wypowiedzi św. Pawła o głoszeniu Ewangelii (por. 1 Kor 1,17- 2,16). W 1 Kor 1,17 Paweł pisze: *Nie posłał mnie Chrystus, abym chrzczył, lecz abym głosił Ewangelię...* W 2,7 pisze: *Lecz głosimy tajemnicę mądrości Bożej, mądrość ukrytą*. Apostoł identyfikuje więc Ewangelię z „tajemnicą mądrości Bożej i mądrością ukrytą”. A teraz przyjrzyjmy się kontekstowi, aby odkryć, co jest tą tajemnicą? Treść tego pojęcia jest bardzo bogata. Z 1,18 wynika, że jest nią nauka o krzyżu, z 1,33 jest nią Chrystus ukrzyżowany, a z 1,9 zbawienie wieczne:

*lecz właśnie głosimy, jak zostało napisane, to, czego
„ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało,
ani serce człowieka nie zdołało pojąć,
jak wielkie rzeczy przygotował Bóg tym, którzy Go miłują”.*

Marek podobnie jak apostoł Paweł jest świadomy, jaką wielką trudność napotyka głoszenie Ewangelii „mędrcom”, „uczonym”, „badaczom tego, co doczesne” (por. 1 Kor 1,20) oraz „władcom tego świata” (por. 1 Kor 2,8), dlatego ostrzega słuchaczy, że chodzi tutaj o mądrość ukrytą, niech więc dobrze uważają. Przypowieść o lampie Marek kończy logionem: *Kto ma uszy do słuchania, niechaj słucha!* (Mk 4,33), a przypowieść o mierze rozpoczyna od słów: *Uważajcie na to, czego słuchacie* (Mk 4,24).

Jednym z zarzutów przeciwko pierwszeństwu Ewangelii Mateusza jest krótsze i jakoby kompozycyjnie zrujnowane kazanie w przypowieściach w Ewangelii Marka. Analiza kazania Markowego na tle pierwszego Listu św. Pawła do Koryntian świadczy, że Marek nie zrujnował kazania Mateuszowego, lecz go przeredagował według własnej koncepcji pod wpływem pierwszego Listu do Koryntian.

5.6. Dlaczego Marek nie ma opowiadania o dzieciństwie Jezusa, o kuszeniu i Kazania na Górze

Wszystkie te trzy teksty nie pasowały do koncepcji dzieła Markowego, które miało zawierać Dobrą Nowinę o zbawieniu. Mateusz w opowiadaniu o dzieciństwie Jezusa chce wykazać, że na Jezusie wypełniło się Pismo. W genealogii Mateusz przedstawia, że Jezus pochodzi z rodu Dawida, z którego miał pochodzić Mesjasz; w perykopie o narodzeniu Jezusa Mateusz przedstawia, że Jezus narodził się z dziewicy zgodnie z prorocstwem Izajasza 7,14 oraz, że zgodnie z tym prorocstwem będzie „Bogiem z nami”; w opowiadaniu o hołdzie magów Mateusz cytuje tekst proroka Micheasza 5,2 o narodzeniu Mesjasza w Betlejem, tekst Ozeasza o wezwaniu „Syna Bożego” z Egiptu (11,1) odnosi do ucieczki św. Rodziny do Egiptu; tekst Jeremiasza o płaczu Racheli, matki Izraela, odnosi do rzezi niewiniątek w Betlejem; wreszcie powrót do Nazaretu łączy ze „słowem Proroków”: „Nazwany będzie Nazarejczykiem”. Wiemy, że udowodnienie mesjaństwa Jezusa w oparciu o prorocstwa zasadniczo nie jest celem Marka. W Mateuszowym opowiadaniu święta Rodzina zmuszona jest uciekać do Egiptu, to nie harmonizuje z obrazem Syna Bożego pełnego mocy. Pewną rolę może tutaj odgrywać też wpływ przepowiadania św. Piotra, który ani w swoich kazaniach (w Dz), ani w swoich Listach nie odwoływał się do znaków w dzieciństwie Jezusa, natomiast kładzie nacisk na to, że jest świadkiem wydarzeń, o których mówi. Pamiętajmy, że Marek nie miał zamiaru napisać biografii Jezusa, lecz przekazać Dobrą Nowinę w formie, w jakiej przekazywał ją świadek czynów Jezusa.

Jeśli chodzi o opis trzech pokus Jezusa, w którym Jezus jest przenoszony mocą złego ducha, także mógł nie pasować do obrazu Syna Bożego pełnego mocy. Zwróćmy uwagę, że Marek nie wymienia kolejnych pokus, ale pozostawia z opisu Mateuszowego wzmiankę o tym, że na pustyni Jezusowi służyli aniołowie (por. Mt 4,11 i Mk 1,13).

Kazanie na Górze jest bardzo ważną częścią Ewangelii Mateusza (rozdz. 5-7), jest zbiorem głoszonego przez Jezusa nowego Prawa, i jest paralelne do pierwszego zbioru Prawa w Księdze

Wyjścia (rozdz. 19-23), tzw. „Kodeksu Synaickiego”. W wierszach Mt 5,17-20 Jezus mówi ogólnie o swoim stosunku do Prawa Mojżeszowego. W rozdziale 5,21-48 Mateusz nie tylko przedstawia naukę Jezusa, ale również wykazuje, czym się ona różni od przepisów zawartych w Torze. Formuła „powiedziano przodkom... a Ja wam powiadam” (Mt 5,21-22) lub podobna powtarza się w tej części sześć razy. Widzimy więc, że teksty te łączą się ściśle ze środowiskiem żydowskim.

Może się wydawać, że Marek nie powinien jednak opuścić Ośmiu Błogosławieństw ani prawa miłości, ani tak ważnego przepisu jak przepisu o zniesieniu rozwodu. Otóż prawo miłości i przepis o rozwodzie mamy w innych kontekstach: patrz Mk 12,28-34 i Mk 10,1-11. Jeśli chodzi o Ośmiem Błogosławieństw, to warto wspomnieć, że Łukasz zamieszcza tylko cztery, natomiast Markowi w ogóle nie pasowały do Ewangelii ze względu na pochwałę ubóstwa, pokory, rezygnacji w obliczu prześladowań, które to cnoty mogły razić Rzymian. Należy podkreślić, że w usuniętym przez Marka Kazaniu na Górze znajdują się takie perykopy jak: „Dobra trwał” (Mt 6,19-24) i „Zbytek troski” (Mt 6,25-34), w których Jezus głosi obojętność dla dóbr doczesnych, oraz że w Ewangelii Marka nie ma następujących tekstów: perykopy o wyrzeczeniu, w której jest mowa o ubóstwie (Mt 8,18-22), logionu o pochwaleniu prostaczków (Mt 11,29), logion o potrzebie pokory (Mt 11,29), cytatu z Iz 42,1-4 o pokornym Słudze Pańskim (Mt 12,15-20) i końcowego fragmentu perykopy o zgorzeniu, w którym Jezus bierze w obronę „małych” (Mt 18,6-11).

Dlaczego Marek usuwa logiony o zadaniach uczniów (Mt 5,13-16) (tekst paralelny do Wj 19,5-6)? Dlatego, że logion o świetle Marek przenosi do kazania w przypowieściach i odnosi go nie do uczniów, ale do Chrystusa; patrz Mk 4,21-23.

Czy Marek nie znał Kazania na Górze? Niewątpliwie znał. Świadczą o tym co najmniej dwa fakty: jak wspomnieliśmy wyżej, logion o świetle z Kazania na Górze przenosi do innego kontekstu; oraz drugi fakt: zakończenie Kazania dołącza do perykopy „Nauczanie w Kafarnaum”:

Mt 7	Mk 1
28 <i>Gdy Jezus dokończył tych mów, tłumy zdumiewały się Jego nauką.</i> 29 <i>Uczył ich bowiem jak ten, który ma władzę, a nie jak ich uczeni w Piśmie.</i>	22 <i>Zdumiewali się jego nauką: uczył ich bowiem jak ten, który ma władzę, a nie jak uczeni w Piśmie.</i>

Marek odrzuca Kazanie na Górze, ponieważ nie odpowiada założeniom redakcyjnym jego Ewangelii. Pouczenia moralne nie można nazwać Dobrą Nowiną, tym bardziej, że w prorocत्वach o Ewangelii nie było nic na temat Prawa.

5.7. Brak tytułu „Syn Boga żywego” w Mk 8,29

Brak tytułu „Syn Boga żywego” w Mk 8,29 jest dla zwolenników pierwszeństwa Ewangelii Marka wyraźnym argumentem potwierdzającym ich opinię. Według nich do krótkiej formuły znajdującej się w Mk *Ty jesteś Mesjasz* (8,29) Mateusz dodał uściślenie *Syn Boga żywego* (16,16). Według nich jest nieprawdopodobne, aby Marek skrócił formułę Mateuszową. Ja jednak sądzę, że słowa *Syn Boga żywego* (1) nie są dodatkiem redakcyjnym Mateusza, oraz że (2) Marek je usunął.

Dlaczego są to autentyczne słowa Mateusza? Dlatego, że Jezus w odpowiedzi Piotrowi kładzie duży nacisk na to, że wyznanie Piotra ma swoje źródło w objawieniu Bożym. Według Jezusa Ojciec, który jest w niebie, objawił Piotrowi prawdziwą godność Jezusa, że jest On Mesjaszem i Synem Bożym. Gdyby chodziło tylko o godność Mesjasza, ten akcent byłby nie potrzebny, ponieważ także inni, spoza grona apostołów – jak stwierdzili sami apostołowie – uważali Jezusa za „jednego z proroków”. Wprawdzie Mesjasz to więcej niż prorok, ale w tym wypadku może też oznaczać Mesjasza ze względu na to, że Izraelici w tym czasie, pod wpływem nauki św. Jana Chrzciciela, czekali na Mesjasza. Mateusz w odpowiedzi apostołów nie używa tego tytułu, aby się nie powtórzył w odpowiedzi Piotra. Godność, jakiej Żydzi nie przypisywali Jezusowi było Jego bóstwo. Tylko nadzwyczajne objawienie Boże mogło na nią wskazać.

A zatem, dlaczego Marek te słowa usunął? Ze względu na sekret zwany w biblistyce „mesjańskim”, a w istocie dotyczący przede wszystkim godności Jezusa jako Syna Bożego. „Sekret” znajduje się także w Ewangelii Mateusza, ale nie jest tak podkreślony jak w Ewangelii Marka. Porównajmy logion o sekrecie w tych dwóch Ewangeliach:

Mt 13	Mk 4
<p>10 Przystąpili do Niego uczniowie i zapytali: «Dlaczego w przypowieściach mówisz do nich?»</p> <p>11 A On im odpowiedział: «Wam dano poznać tajemnice królestwa niebieskiego, im zaś nie dano.</p> <p>12 Bo kto ma, temu będzie dodane, i nadmiar mieć będzie; kto zaś nie ma, temu zabiorą również to, co ma.</p> <p>13 Dlatego mówię do nich w przypowieściach, że otwartymi oczami nie widzą i otwartymi uszami nie słyszą ani nie rozumieją.</p> <p>14 Tak spełnia się na nich przepowiednia Izajasza:</p> <p><i>Śłuchać będziecie, a nie zrozumiecie, Patrzeć będziecie, a nie zobaczycie.</i></p> <p>15 Bo stwardniało serce tego ludu, ich uszy stępiały i oczy swe zamknęli, Żeby oczami nie widzieli ani uszami nie słyszeli, ani swym sercem nie rozumieli; i nie nawrócili się, abym ich uzdrowił.</p> <p>16 Lecz szczęśliwe oczy wasze, że widzą, i uszy wasze, że słyszą.</p>	<p>10 A gdy byli sami, pytali Go ci, którzy przy Nim byli, razem z Dwunastoma, o przypowieść.</p> <p>11 On im odrzekł: «Wam dana jest tajemnica królestwa Bożego, dla tych zaś, którzy są poza wami, wszystko dzieje się w przypowieściach,</p> <p>12 aby</p> <p><i>Patrzyli oczami, a nie widzieli, Słuchali uszami, a nie rozumieli, Żeby się nie nawrócili i nie była im wydana [tajemnica]».</i></p> <p>13 I mówił im: «Nie rozumiecie tej przypowieści? Jakże zrozumiecie inne przypowieści?»</p>

W obu tekstach mowa jest o przywileju uczniów, ale są pewne różnice: Mateusz pisze o „poznaniu tajemnic królestwa” (Mt 13,11), natomiast Marek o „daniu tajemnicy królestwa” (Mk 4,11). W tekście Mateusza ukrycie tajemnic przez Jezusa jest spowodowa-

ne tym, że Żydzi mają „stwardniałe serce” i są zaślepieni, natomiast w tekście Marka ukrycie tajemnicy przed Żydami jest przez Jezusa zaplanowane. Kazanie w przypowieściach o królestwie niebieskim Mateusz kończy pytaniem Jezusa: *Zrozumieliście to wszystko?*, na co słuchacze odpowiadają *Tak jest* (Mt 13,51), natomiast Marek kończy to kazanie wzmianką o trudności słuchaczy w zrozumieniu Jezusa i wzmianką, że Jezus wyjaśniał przypowieści tylko uczniom: *W wielu takich przypowieściach głosił im naukę, o ile mogli [ją] rozumieć. A bez przypowieści nie przemawiał do nich. Osobno zaś objaśniał wszystko swoim uczniom* (Mk 4,33-34).

Pomimo, że Jezus wyjaśnia uczniom swoją naukę, w Mk są oni tak samo zaślepieni jak inni. W zakończeniu logionu o tajemnicy w Mt Jezus chwali uczniów za to, że widzą (Mt 13,16), natomiast w Mk Jezus wytyka uczniom ich niepojętność (Mk 4,13). Zobaczmy, jak Jezus interpretuje niezrozumienie swoich słów o kwasie faryzeuszów i saduceuszów w dialogu w łodzi w Mt i Mk:

Mt 16	Mk 8
<p>8 «Ludzie małej wiary, czemu zastanawiacie się nad tym, że nie wzięliście chleba?»</p> <p>9 Czy jeszcze nie rozumiecie i nie pamiętacie</p> <p>owych pięciu chlebów na pięć tysięcy, i ile zebraliście koszów?</p> <p>10 Ani owych siedmiu chlebów na cztery tysiące, i ileście koszów zebrali?</p> <p>11 Jak to, nie rozumiecie, że nie o chlebie mówiłem wam, lecz: strzeżcie się kwasu faryzeuszów i saduceuszów?»</p>	<p>17 Jezus zauważył to i rzekł im: «Czemu rozprawiacie o tym, że nie macie chleba?»</p> <p>Jeszcze nie pojmujecie i nie rozumiecie, tak otępiały macie umysł?</p> <p>18 Macie oczy a nie widzicie; macie uszy, a nie słyszycie? Nie pamiętacie, ile zebraliście koszów pełnych ułomków,</p> <p>19 kiedy połamałem pięć chlebów dla pięciu tysięcy?» Odpowiedzieli Mu: «Dwanaście».</p> <p>20 «A kiedy połamałem siedem chlebów dla czterech tysięcy, ile zebraliście koszów pełnych ułomków?» Odpowiedzieli: «Siedem».</p> <p>21 I rzekł im: «Jeszcze nie rozumiecie?»</p>

Nierozpoznanie Jezusa przez świadków Jego cudów miało prawdopodobnie stanowić argument w dyskusji z Rzymianami, adresatami Ewangelii, dlatego Jezus został odrzucony w swojej ojczyźnie. Taki sam cel miało prawdopodobnie podkreślanie przez Marka niezrozumienia Jezusa przez uczniów. Według Marka wyznanie bóstwa Jezusa przez Piotra na drodze do Cezarei Filipowej nie była wyrazem zrozumienia przez apostołów godności Jezusa, dopiero po zmartwychwstaniu Jezusa rozumieją, kim On naprawdę jest, zresztą z dużą trudnością, dopiero kiedy Go zobaczą. Mateusz pomija ukazywanie się Jezusa apostołom w Jerozolimie, Marek pisze, że się im tam ukazał i zganił ich niewiarę: *W końcu ukazał się Jedenastu, gdy siedzieli za stołem, i wyrzucił im brak wiary i upór, że nie wierzyli tym, którzy widzieli Go zmartwychwstałego* (Mk 16,14).

Marek usuwa wyznanie bóstwa Jezusa przez Piotra, aby nie sugerować, że w okresie przedpaschalnym apostołowie wierzyli, że Jezus jest Synem Bożym równym Ojcu.

Warto też zwrócić uwagę na różnicę w objawieniu bóstwa Jezusa przez Ojca po chrzcie w Jordanie w Mt i Mk:

Mt 3	Mk 1
<i>17 A głos z nieba mówił: «Ten jest mój Syn umiłowany, w którym mam upodobanie».</i>	<i>11 A z nieba odezwał się głos: «Tyś jest mój Syn umiłowany, w Tobie mam upodobanie».</i>

Z tekstu Mateuszowego wynika, że Ojciec objawił godność Jezusa świadkom chrztu, albo przynajmniej Janowi, co niekoniecznie wynika z tekstu Markowego. Z jego tekstu można wyciągnąć wniosek, że objawienie bóstwa Jezusa w okresie przedpaschalnym nie było w planie Bożym. Ukrywanie Przez Jezusa swojej godności przed Żydami potwierdza zresztą opowiadanie o przemienieniu Jezusa (por. Mt 17,1-13 i par.).

W związku z położeniem akcentu na nierozpoznanie godności Jezusa przez świadków Jego życia Marek unika tytułowania Jezusa „Panem” zarówno przez uczniów jak i osób spoza ich grona. Zobaczmy ile razy w tekstach paralelnych Mateusz i Marek używają tego tytułu Jezusa.

Mt	Mk
8,2 <i>A oto zbliżył się trędowaty, upadł przed Nim i prosił Go: «Panie, jeśli chcesz, możesz mnie oczyścić».</i>	1,40 –
8,25 <i>Wtedy przystąpili do Niego i obudzili Go, mówiąc: «Panie, ratuj, giniemy!»</i>	4,38 – («Nauczycielu, nic Cię to nie obchodzi, że giniemy?»).
15,22 <i>A oto kobieta kananejska, wyszedłszy z tamtych okolic, wołała: «Ulituj się nade mną, Panie, Synu Dawida!...»</i>	7,25 –
15,25 <i>A ona przyszła, upadła przed Nim i prosiła: «Panie, dopomóż mi!»</i>	7,26 -
15,27 A ona odrzekła: «Tak, Panie, lecz i szczenięta jedzą...»	7,28 Ona Mu odparła: «Tak, Panie, lecz i szczenięta jedzą...»
16,22 <i>A Piotr wziął Go na bok i począł robić Mu wyrzuty: «Panie, niech Cię Bóg broni!..</i>	8,32 –
17,4 <i>Wtedy Piotr rzekł do Jezusa: «Panie, dobrze, że tu jesteśmy...»</i>	9,5 – (Wtedy Piotr rzekł do Jezusa: «Rabbi, dobrze, że tu jesteśmy...»)
17,15 <i>prosił: «Panie, zlituj się nad moim synem!...»</i>	9,17 – (Odpowiedział Mu jeden z tłumu: «Nauczycielu, przyprowadziłem do Ciebie mojego Syna...»)
20,30 <i>słyszac, że Jezus przechodzi, zaczął wołać: «Panie, ulituj się nad nami, Synu Dawida!»</i>	10,47 – (Ten słyszac, że to Jezus z Nazaretu, zaczął wołać: «Jezusie, Synu Dawida, ulituj się nade mną!»)
20,31 <i>lecz oni jeszcze głośniej wołali: «Panie, ulituj się nad nami, Synu Dawida!»</i>	10,48 – (Lecz on jeszcze głośniej wołał: «Synu Dawida, ulituj się nade mną!»)
20,33 <i>Odpowiedzieli Mu: «Panie, żeby się oczy nasze otworzyły».</i>	10,51 – (Powiedział Mu niewidomy: «Rabbuni, żebyś przejrzał».)
21,3 A gdyby wam kto co mówił, powiecie: „Pan ich potrzebuje, a zaraz je puści”».	11,3 A gdyby was kto pytał, dlaczego to robicie, powiedzcie: Pan go potrzebuje i zaraz odeśle je tu z powrotem».
26,22 <i>Bardzo tym zasmuceni zaczęli pytać jeden przez drugiego: «Chyba nie ja, Panie?»</i>	14,19 – (Zaczęli się smucić i pytać jeden po drugim: «Czyżbym ja?»)

Widzimy, że tylko w dwóch przypadkach na trzynaście Marek jest zgodny z Mateuszem w użyciu tytułu „Pan” w odniesieniu do Jezusa: w pierwszym przypadku Jezusa nazywa Panem Syrofenicjanka, a w drugim przypadku Jezus sam nazywa siebie Panem. Syrofenicjanka z całą pewnością nie rozumie tytułu „Pan” jako tytuł Boży, używa go w tym samym sensie jak arcykapłani w odniesieniu do Piłata (por. Mt 27,63), czyli jako tytułu wyrażającego szacunek. Najczęściej w tym właśnie sensie występuje ten tytuł w Mt, ale Marek – jeśli był drugi – zamienia go na „Nauczyciel” (Rabbi), aby czytelnik, który „Kyrios” kojarzy już z boską godnością Jezusa, nie sądził, że już w okresie przedpaschalnym uznawano Jezusa za Boga-Człowieka.

5.8. Logika kompozycji Ewangelii Marka

Kompozycja tej Ewangelii, podobnie jak Ewangelii Mateusza, sprawia biblistom wielki problem. Jedni dla określenia jej kompozycji biorą pod uwagę dane topograficzne, inni tematykę poszczególnych perykop, jeszcze inni zarówno dane topograficzne jak i tematy perykop. Uważamy, że wyznacznikiem kompozycji Ewangelii Marka są tematy perykop, oraz że nie należy szukać szczegółowego podziału. Łatwo zauważyć, że w pierwszej części tej Ewangelii aż do perykopy o wyznaniu Piotra (Mk 8,27-30) tematem, który się najczęściej powtarza jest godność Jezusa jako Syna Bożego, która przejawia się w uzdrawianiu, panowaniu nad przyrodą i światem duchów. W części tej mamy aż jedenaście tekstów, w których o godności Jezusa jest mowa w sposób bezpośredni. Podsumowaniem tej części jest pytanie Jezusa: *Za kogo uważają Mnie ludzie... A wy, za kogo Mnie uważacie?* (Mk 8,27-29). Wówczas Piotr wyznaje, że Jezus jest Mesjaszem, ale właściwym zakończeniem jest perykopa o przemienieniu Jezusa na górze, gdzie Ojciec niebieski objawia: *To jest mój Syn umiłowany, Jego słuchajcie* (Mk 9,7). Cała część pierwsza ma doprowadzić do wiary w Jezusa jako Syna Bożego. Po wyznaniu wiary przez Piotra i potwierdzeniu Bóstwa Jezusa przez Ojca, Marek zmienia temat, teraz Jezus będzie mówił o konieczności cierpienia i o warunkach wejścia do

królestwa. Powiedzieliśmy „teraz”, ale właściwie o cierpieniu Jezus mówi już po wyznaniu Piotra a przed przemianowaniem, dwie określone przez nas części w tym małym fragmencie Mk 8,31-9,8 nakładają się na siebie. Przyczyną tego „nałożenia” jest prawdopodobnie to, że Marek chciał zachować zgodnie z chronologią powiązanie pierwszej zapowiedzi męki z wyznaniem Piotra.

A zatem całą Ewangelię Marka w sposób czytelny można podzielić tylko na dwie części: 1) Jezus jako pełen mocy Syn Boży, który przybywa, aby zbawić człowieka. Z Jezusem przybliży się królestwo Boże (1,1-9,8); 2) Zbawczy charakter męki i śmierci Jezusa. Jezus jest Mesjaszem cierpiącym. Warunki wejścia do królestwa (9,9-16,20).

Podział na dwie części potwierdzają też inkluzje: Na początku pierwszej części, w opisie chrztu mowa jest o teofanii, w której Ojciec niebieski objawia godność Jezusa: *Tyś jest mój Syn umiłowany, w Tobie mam upodobanie* (Mk 1,11); na końcu pierwszej części Marek włącza perykopę o teofanii (przemianowaniu Jezusa) i podobne słowa Ojca niebieskiego: *To jest mój Syn umiłowany, Jego słuchajcie* (Mk 9,7). Druga część rozpoczyna się od pierwszej zapowiedzi męki (Mk 8,31) i kończy opisem męki i zmartwychwstania.

Materiał Markowy w Ewangelii Mateusza

Mk	Mt	Mt
<i>Pierwsza część Ewangelii</i>		
Działalność Jana Chrzciciela (1,1-8)	3,1-12	
Chrzest Jezusa (1,9-11)	3,13-17	
Kuszenie Jezusa (1,12-13)	4,1-11	
Pierwsze wystąpienie (1,14-15)	4,12-17	
Powołanie pierwsz. uczniów (1,16-20)	4,18-22	
Nauczanie w Kafarnaum (1,21-22)	—	
Uzdrow. opętanego w synag. (1,23-28)	—	
W domu Piotra (1,29-31)	8,14-15	
Liczne uzdrowienia (1,32-34)	8,16-17	
W okolicy Kafarnaum (1,35-39)	—	8,1-4
Uzdrowienie trędowatego (1,40-45)		

Uzdrowienie paralytyka (2,1-12)	9,1-8	
Powołanie Lewiego (2,13-15)	9,9-13	
Sprawa postów (2,18-22)	9,14-17	12,1-8
Łuskanie kłosów w szabat (2,23-28)		12,9-14
Uzdrowienie w szabat (3,1-6)		
Napływ ludu (sumarium) (3,7-12)	—	10,1-4
Wybór Dwunastu (3,13-19)		
Wzmógłony ruch (3,20-21)	—	12,22-30
Oszczercstwa uczon. w Piśmie (3,22-30)		12,46-50
Prawdziwi krewni Jezusa (3,31-33)		13,1-9
Przypowieść o siewcy (4,1-9)		13,10-17
Cel przypowieści (4,10-13)		13,18-23
Wyjaśn. przypow. o siewcy (4,14-20)		5,14-15
Logion o świetle (4,21)		10,26
„Nie ma bowiem nic ukrytego...” (4,22)		7,2
Przypowieść o mierze (4,24)		13,12
„Bo kto ma, temu...” (4,25)		
Przypowieść o zasiewie (4,26-29)	—	13,31-32
Przypow. o ziarnku gorczycy (4,30-32)		
Zakoń. nauczania w przyp. (4,33-34)	—	8,23-27
Burza na jeziorze (4,35-41)		8,28-34
Uzdrow. opętanego (5,1-20)		
Kobieta cierpiąca na krwotok (5,21-34)	9,18-22	
Córka Jaira (5,35-43)	9,23-26	13,53-58
Jezus w Nazarecie (6,1-6)		
Rozesłanie Dwunastu (6,7-13)	10,5-16	
Sąd Heroda o Jezusie (6,14-16)	14,1-12	
Śmierć Jana Chrzciciela (6,17-29)	14,3-12	
Powrót Apostołów (6,30-33)	—	
Pierwsze rozmnożenie chleba (6,34-44)	14,13-21	
Jezus chodzi po jeziorze (6,45-52)	14,22-33	
Uzdr. w Genezaret (sumarium) (6,53-56)	14,34-36	
Spór o tradycję (7,1-13)	15,1-9	
Prawdziwa nieczystość (7,14-23)	15,10-20	
Wiara Syrofenicjanki (7,24-30)	15,21-28	
Uzdrowienie głuchoniemego (7,31-37)	—	
Drugie rozmnożenie chleba (8,1-9)	15,32-39	
Nowe żądanie znaku (8,10-13)	16,1-4	
Kwas faryzeuszów (8,14-21)	16,5-12	
Uzdrowienie niewidomego (8,22-26)	—	
Wyznanie Piotra (8,27-30)	16,13-20	

Pierw. zapow. męki i zmartw. (8,31-33)	16,21-23	
Warunki naśl. Jezusa (8,34-38)	16,24-28	
Przemienienie Jezusa (9,2-8)	17,1-8	
<i>Druga część Ewangelii</i>		
Przyjście Eliasza (9,9-13)	17,9-13	
Uzdrowienie epileptyka (9,14-29)	17,14-21	
Druga zapow. męki (9,30-32)	17,22-23	
Spór o pierwszeństwo (9,33-37)	18,1-5	
W imię Jezusa (9,38-41)	–	
Zgorszenie (9,42-50)	18,6-18	
Nierozzerwalność małżeństwa (10,1-12)	19,1-12	
Jezus błogosławi dzieci (10,13-16)	19,13-15	
Bogaty młodzieniec (10,17-22)	19,16-22	
Niebezpieczeństwo bogactw (10,23-27)	19,23-26	
Nagroda za dobrow. ubóstwo (10,28-31)	19,27-30	
Trzecia zapow. męki (10,32-34)	20,17-19	
Synowie Zebedeusza (10,35-40)	20,20-23	
Przełożenie służbą (10,41-45)	20,24-28	
Niewidomy pod Jerycho (10,46-52)	20,29-34	21,18-19
Uroczysty wjazd do Jeroz. (11,1-11)	21,1-11	
Nieurodzajne drzewo figowe (11,12-14)		
Wypędzenie przekupniów (11,15-19)	21,12-17	
Wiara i modlitwa (11,20-26)	21,20-22	
Pytanie o władzę (11,27-33)	21,23-27	
Przypow. o przewr. rolnikach (12,1-12)	21,33-46	
Sprawa podatku (12,13-17)	22,15-22	
Sprawa zmartwychwstania (12,18-27)	22,23-33	
Największe przykazanie (12,28-34)	22,34-40	
Mesjasz Synem Bożym (12,35-37)	22,41-46	
Ostrzeż. przed uczon. w Piś. (12,38-40)	23,1-38	
Grosz wdowi (12,41-44)	–	
Zniszczenie świątyni (13,1-4)	24,1-3	
Początek boleści (13,5-8)	24,4-8	
Prześladowanie uczniów (13,9-13)	24,9-14	
Znaki zapow. zburzenie Jeroz. (13,14-23)	24,15-22	
Przyjście Chrystusa (13,24-27)	24,23-31	
Przykład z drzewa figowego (13,28-32)	24,32-35	
Potrzeba czujności (13,33-37)	24,42-44	
Spisek przeciw Jezusowi (14,1-2)	26,3-5	
Namaszczenie w Betanii (14,3-9)	26,6-13	
Zdrada Judasza (14,10-11)	26,14-16	

Przygotowanie Paschy (14,12-16)	26,17-19	
Zapowiedź zdrady (14,17-21)	26,20-25	
Ustanowienie Eucharystii (14,22-25)	26,26-30	
Przepow. zaparcia się Piotra (14,26-31)	26,31-35	
Modlitwa i trwoga konania (14,32-42)	26,36-46	
Pojmanie Jezusa (14,43-52)	26,47-56	
Wobec Wysokiej Rady (14, 53-65)	26,57-68	
Zaparcie się Piotra (14,66-72)	26,69-75	
Jezus przed Piłatem (15,1-5)	27,1-2.11-14	
Jezus odrzuc. przez sw. naród (15,6-15)	27,15-26	
Król wyśmiany (15,16-20a)	27,27-31	
Droga krzyżowa (15,20b-22)	27,32-34	
Ukrzyżowanie (15,23-28)	27,35-38	
Wyszydzenie na krzyżu (15,29-32)	27,39-44	
Śmierć Jezusa (15,33-37)	27,45-50	
Po śmierci Jezusa (15,38-41)	27,51-56	
Pogrzeb Jezusa (15,42-47)	27,57-61	
Pusty grób (16,1-8)	28,1-8	
Jezus ukazuje się swoim (16,9-14)	28,9-10	
Ostatni rozkaz (16,15-18)	28,16-20	
Wniebowstąpienie (16,19-20)	–	

Widzimy, że Marek dokonuje zmian w kolejności perykop w stosunku do Ewangelii Mateusza prawie wyłącznie w części pierwszej Ewangelii do perykopy o rozesłaniu Dwunastu (Mk 6,7-13). W pozostałej części Ewangelii, czyli w drugiej części, jest tylko jedna zmiana w kolejności perykop. Częstotliwość zmian redakcyjnych w Ewangelii Marka w stosunku do Ewangelii Mateusza odpowiada częstotliwości tematu o tajemnicy Jezusa. Z tego wynika, że Marek dokonuje zmian w kolejności perykop dla podkreślenia tematu godności Jezusa (kim jest Jezus). Pierwsza część Ewangelii miała według Marka przedstawić kim jest Jezus. Różnice w kompozycji Mt i Mk w tej części mogą świadczyć nie tylko o tym, że Mateusz „poprawił” Marka, ale i odwrotnie, że Marek dostosował materiał Mateusza do swojej koncepcji Ewangelii.

5.9. Argument na pierwszeństwo Mt wynikający z kompozycji Mk

W Ewangelii Marka znajdują się pewne fragmenty, które zawierają te same perykopy, co w Ewangelii Mateusza i w tej samej kolejności. Takich fragmentów jest siedem. A poza tym cztery pojedyncze perykopy W Mk odpowiadają kolejności tematów w Mt i jednocześnie w Heksateuchu.

Fragment Mk 2,1-22 zawiera trzy perykopy: „Uzdrowienie paralityka”, „Powołanie Lewiego” i „Sprawa postów”, i jest paralelny do fragmentu Mt 9,1-17, który też zawiera te trzy perykopy w tej samej kolejności. W Ewangelii Marka fragment ten należy do pierwszej części Ewangelii, której tematem jest, jak wiemy, godność Jezusa – i wszystkie one mówią o tej godności: w pierwszej perykopie Jezus odpuszcza grzech, w drugiej mówi, że przyszedł powołać grzeszników (a więc odpuszcza im grzechy), w trzeciej przedstawia siebie jako „Pana młodego”, radość ludu. Jest jednak godne uwagi, że te perykopy pasują również Mateuszowi w kompozycji Ewangelii redagowanej paralelnie do tematów Pięcioksięgu. Wszystkie te trzy perykopy stoją w relacji do wiersza w Wj 34,9, w którym Mojżesz prosi Boga o trzy rzeczy: *«Jeśli darzysz mnie życzliwością, Panie, [to proszę], niech pójdzie Pan w pośród nas. Jest to wprawdzie lud o twardym karku, ale przebaczysz winy nasze i grzechy nasze i uczynisz nas swoim dziedzictwem»*. Mateusz w tym fragmencie wykazuje, że prośba Mojżesza została doskonale wysłuchana w czasie nowego wyjścia. Odpuszczenie grzechów paralitykowi i uzdrowienie go to znak, że Bóg stanął pośród swojego ludu, powołanie Lewiego, celników i grzeszników (aby odpuścić im grzechy) to znak wypełnienia drugiej prośby, i wreszcie nazwanie się przez Jezusa „Panem młodym” ludu to znak potwierdzenia związku Boga z ludem. Kolejność trzech perykop idealnie pasuje do kolejności prośb Mojżesza. Czy w tej sytuacji Mk może być źródłem dla Mateusza? Jeśli Ewangelia Marka była pierwsza, Mateusz znalazłby w Mk gotowy trzyczłonowy fragment paralelny do Wj 34,9. Jest jednak bardziej prawdopodobne, że Marek przejął ten fragment z Ewangelii Mateusza, ponieważ każdy z nich w jakiś sposób mówił o godności Jezusa.

Podobieństwo w kolejności perykop w drugiej części Mk i w Mt jest uderzające.

Perykopy paralelne Mk – Mt – Heksateuch

Mk	Mt	Heksateuch
Uzdrowienie paralityka (2,1-12)	9,1-8	Wj 34,9
Powołanie Lewiego (2,13-17)	9,9-13	Wj 34,9
Sprawa postów (2,18-22)	9,14-17	Wj 34,9
Łuskanie kłosów w szabat (2,23-28)	12,1-8	Lb 16-17
Uzdrowienie w szabat (3,1-6)	12,9-14	Lb 16-17
[Jezus w Nazarecie (6,1-6)]	13,53-58	Pwt 1,26-46
Sąd Heroda o Jezusie i śmierć Jana (6,14-29)	14,1-12	Pwt 1,37
Pierw. rozmn. chleba, jezioro, uzdrow. (6,30-56)	14,13-36	Pwt 4,34
(Spór o tradycję i prawdę. nieczyst. (7,1-23))	15,1-20	
Wiara Syrofenicjanki (7,24-30)	15,21-28	
[Drugie rozmn. chleba, znak, kwas far. (8,1-21)]	15,32-16,12	Pwt 4,34 Pwt 10,19
Pierwsza zapowiedź męki i zmartw. (8,31-33)	16,21-23	Pwt 4,34
(Warunki naśladow. Jezusa (8,34-9,1))	16,24-28	
Przemien. Jezusa, Eliasz, uzdrow. epil. (9,2-29)	17,1-21	Pwt 4,34
Druga zapowiedź męki i zmartw. (9,30-32)	17,22-23	Pwt 4,34
Spór o pierwszeństwo (9,33-37)	18,1-5	Pwt 1,9-18
{W imię Jezusa (9,38-41)}		
Zgorszenie (9,42-50)	18,6-11	Pwt 1,9-18
[Nierozerwalność małżeństwa (10,1-12)]	19,1-9	Pwt 24,1-4
[Bogaty młodz., nagroda za ubóstwo (10,17-31)]	19,16-30	Pwt 30,15-20
Przełożenie służbą (10,41-45)	20,24-28	Joz 3,1-6
Niewidomy pod Jerycho (10,46-52)	20,29-34	Joz 3,1-6
Nieurodzajne drzewo figowe (11,12-14)	21,18-19	Joz 6,26
Wypędzenie przekupniów (11,15-19)	21,12-17	Joz 5,15

Widzimy, że 20 fragmentów w Ewangelii Marka (to jest 152 wiersze, czyli prawie jedna czwarta całej Ewangelii Marka) znajduje się w takim samym kontekście co fragmenty paralelne w Ewangelii Mateusza, których miejsce w strukturze Ewangelii wiąże się (z dwoma wyjątkami) z kolejnymi tematami w strukturze Heksateuchu. I należy dodać, że o ile w Mt kolejność tych perykop jest uzasadniona (przez relacje z Heksateuchem), to w Mk często w szczegółach nie jest uzasadniona, a zatem jest bardziej prawdopodobne, że Marek kolejność tę przejął z Ewangelii Mateusza niż, że kolejność Markowa zupełnie przypadkowo w tak wielu wypadkach pokryła się z kolejnością tematów w Heksateuchu.

Warto dodać, że na pierwszeństwo Mt mogą wskazywać także zmiany w kazaniu eschatologicznym. Mateusz w swojej Ewangelii łączy przepowiednię o zburzeniu Jerozolimy z wielkim uciskiem, po którym „zaraz” ma przybyć Jezus na sąd (por. Mt 24,29). Marek nie ma w swoim tekście słowa „zaraz”, chociaż ma słowa „po tym ucisku” (por. Mk 13,24). Łukasz nie łączy zapowiedzi zburzenia Jerozolimy z ponownym przyjściem Jezusa (por. Łk 21,25-27). W różnicach tych można widzieć stopniowe odchodzenie pierwotnego Kościoła od łączenia paruzji ze zburzeniem Jerozolimy, a zatem pierwszym byłaby Ewangelia Mateusza a ostatnią Łukasza.

6.

REDAKCJA EWANGELII ŁUKASZA

Przypomnijmy, co już było powiedziane przy omawianiu Ewangelii Mateusza, że starożytna tradycja Kościoła zawsze – jeśli chodzi o chronologię – na pierwszym miejscu stawiała Ewangelię Mateusza, natomiast co do Marka i Łukasza mamy pewną rozbieżność. Św. Ireneusz biskup Lyonu, który jako pierwszy wymienia cztery Ewangelie i ich autorów, na drugim miejscu stawia Ewangelię Marka a na trzecim Ewangelię Łukasza, natomiast Klemensa Aleksandryjski z przełomu drugiego i trzeciego wieku, uważał, że pierwszymi Ewangeliami były te, które miały genealogie Jezusa, a więc Mateusza i Łukasza. Jak pamiętamy, opinii tej nie potwierdza następca Klemensa Aleksandryjskiego w szkole chrześcijańskiej w Aleksandrii – Orygenes, według niego Ewangelie powstawały w kolejności: Mt-Mk-Łk. Za tą kolejnością opowiadają się także: św. Hieronim i św. Augustyn. Ponadto św. Augustyn jest zdania, że Marek skrócił Ewangelię Mateusza, a Łukasz korzystał z obu poprzednich Ewangelii.

Sądzymy, że św. Augustyn miał rację. Podobieństwa, jakie zachodzą w Ewangelii Łukasza z pozostałymi Ewangelią synoptrycznymi, wskazują na jej zależność literacką od dwóch poprzednich, i nie są potrzebne dla wyjaśnienia tych podobieństw ani nieznanne w historii źródło Q, ani redakcje pośrednie.

Dlaczego Łukasz pisze swoje dzieło nazwane Ewangelią, chociaż znał dwie poprzednie Ewangelie? Odpowiedź jest taka sama jak

w przypadku Ewangelii Marka: Łukasz miał nową koncepcję dzieła, nie odpowiadała mu Ewangelia Mateusza, ponieważ była zbyt mocno związana ze środowiskiem żydowskim, i nie odpowiadała mu Ewangelia Marka, ponieważ była zbyt krótka. Łukasz uważał, że dwie istniejące Ewangelie trzeba uzupełnić nowymi ważnymi tematami, miał też swój obraz Jezusa, który chciał przekazać – pełnego miłosierdzia, uniwersalnego Zbawiciela. Wydaje się, że taki obraz Jezusa najlepiej odpowiadał zapotrzebowaniom świata pogańskiego.

6.1. Trzy etapy budowania struktury Ewangelii Łukasza

Materiał Ewangelii Mateusza i Marka w Ewangelii Łukasza

Czcionka pogrubiona oznacza przesunięcie w kolejności perykop w stosunku do struktury Mt.

Znak @ oznacza, że Łukasz odchodzi od kolejności zgodnej w Mt i Mk.

Przesunięcie adresu oznacza, że dany tekst jest częścią poprzedniej perykopy.

Mt	Mk	Łk
3,1-3.5-6.11 Jan Chrzciciel	1,2a,3-5.7-8	3,2-4.16
3,13.16-17 Chrztos Jezusa	1,9-11	3,21-22
4,1-2 Jezus na pustyni	1,12-13a	4,1-2
4,17 Jezus wzywa do pokuty	1,14b-15	
4,18-22 Powoł. pierw. ucz.	1,16-20	
8,1-4 Uzdrow. trędow.	1,40-45	5,12-16
8,14-15 Uzdrow. teśc. Piotra	1,29-31	4,38-39
8,16-17 Liczne uzdrow.	1,32-34a	4,40-41a
8,18-22 Potrzeba wyrzecz.		9,57-62
8,23-27 Uciszy burzy	4,35-41	8,22-25
8,28-34 Dwaj opętani	5,1-20	8,26-39
9,1-8 Uzdrow. paralytyka	2,1-12	5,17-26
9,9-13 Powołanie Mateusza	2,13-17	5,27-32

9,14-17 Sprawa postów	2,18-22	5,33-39
9,18-26 Córka Jaira i kobieta	5,21-43	8,40-56
10,1a.2-4 Wybór Dwunastu	3,13-14.16-19	6,12-16
10,7-16 Wskaz. dla Apost.	6,7-13	9,1-6; 10,3-12
10,42 Kubek wody	9,14	
12,1-4.8 Łuskanie kłosów	2,23-28	6,1-5
12,9-10.12b-14 Uzdr. w szab.	3,1-6	6,6-11
12,15-16; por. 4,24.25 Uzdr.	3,7-8.10-12	6,17-19
12,24-26.29.31-32 Obrona J.	3,22-30	11,15-18.21-22; 12,10
12,46-50 Prawdziwi krewni	3,31-35	8,19-21
13,1-9 Przypow. o siewcy	4,1-9	8,4-8
13,10-11.13 Cel przypow.	4,10-12	8,9-10
13,18-23 Wyjaśn. przyp.	4,13-20	8,11-15
13,31-32 Ziarno gorzycy	4,30-32	13,18-19 @
13,34-35 Dłacz. w przypow.	4,33-34	
13,53-58 Jezus w Nazarecie	6,1-6a	4,16-30 @
14,1-2 Herod o Jezusie	6,14-16	9,7-9
14,3-12 Ścięcie Jana Chrzc.	6,17-29	
14,13-21 Pierw.rozmn.chleba	6,32-44	9,10b-17
14,22-27.32-33 J. chodzi po j.	6,45-52	
14,34-36 Uzdraw. w Genesz.	6,53-56	
15,1-11.15-20 Spór o trad.	7,1-23	
15,21-28 Wiara kob. kanan.	7,24-30	
15,29-31 Uzdraw. nad jez.	7,31-37	
15,32-39 Drugie rozmn. chl.	8,1-10	
16,1-2a.4; por. 12,38-40 Znak	8,11-13	11,16.29-30 @
16,13-20 Wyzn. Piotra	8,27-30	9,18-21
16,21-23 Pierw. zapow. męki	8,31-33	9,22
16,24-28 Warunki naślad. J.	8,34-9,1	9,23-27
17,1-8 Przemienienie	9,2-8	9,28-36
17,9-13 Przyjście Eliasza	9,9-13	
17,14-21 Uzdr. epileptyka	9,14-29	9,37-43a
17,22-23 Druga zapow. męki	9,30-32	9,43b-45
18,1-5 Spór o pierwszeństwo	9,33-37	9,46-48
18,6-7 Zgorszenie	9,42	17,1-2 @
19,3-12;p.5,32 Dysk. o rozw.	10,2-12	

19,13-15 Jezus błogosł. dzieci	10,13-16	18,15-17
19,16-26 Bogaty młodzien.	10,17-27	18,18-27
19,27-30 Nagr.za dobr. ubóst.	10,28-31	18,28-30
20,17-19 Trzecia zap. męki	10,32-34	18,31-34
20,20-23 Synowie Zebed.	10,35-40	
20,24-28 Przełoż. jest służbą	10,41-45	22,24-27 @
20,29-34 Niewidomi pod Jer.	10,46-52	18,35-43
21,1-3.6-11a Urocz. wjazd	11,1-11	19,28-38
21,12-17 Jezus w świątyni	11,15-19	19,45-48
21,18-22 Drzewo figowe	11,12-14.20-25	
21,23-27 Pytanie o władzę	11,27-33	20,1-8
21,33-46 Przyp.o przewr. rol.	12,1-12	20,9-19
22,15-22 Sprawa podatku	12,13-17	20,20-26
22,23-33 Sprawa zmartwych.	12,18-27	20,27-40
22,34-40 Najwięk. przykaz.	12,28-34	
22,41-46 Mesjasz Synem B.	12,35-37a	20,41-44
23,1-7.14 Ostrzeż. przed ucz.	12,37b-40	20,45-47
24,1-25 Zburzenie Jeroz.	13,1-23	21,5-24
24,29-31 Znaki Paruzji	13,24-27	21,25-28
24,32-35 Czas przyjścia	13,28-31	21,29-33
24,42-47 Sługa wierny	13,33-37	12,35-40
26,3-5 Spisek	14,1-2	
26,6-13 Namaszcz. w Betanii	14,3-9	
26,14-16 Zdrada Judasza	14,10-11	22,3-6
26,17-20 Przygotow. Paschy	14,12-17	22,7-14
26,21-24 Wyjawienie zdrajcy	14,18-21	22,21-23 @
26,26-29 Ustanowienie Euch.	14,22-25	22,19-20.18
26,31-35 Przep. zap. się Piotra	14,27-31	22,31-34
26,36-41 Modlitwa w Ogr.	14,32-38	22,40-42.45-46
26,42-46 Druga i trz. mod.	14,39-42	
26,47-52.55-56 Pojm. Jez.	14,43-50	22,47-50.52-53
26,57-68 Jezus przed Sanh.	14,53-63	22,54.55.63-71
26,60-63a Fałsz. świadc.	14,56-61a	
26,69-75 Zaparcie się Piotra	14,66-72	22,56-62
27,11-26 Przed Piłatem	15,2-15	23,2-25

27,15-23 Barabasza	15,6-14	23,17-23
27,27-32 Cierniem ukor. i droga krzyż.	15,15b-21	23,26-32
27,33-38 Ukrzyżowanie	15,22-28	23,33-35a.38
27,39-40 Wysz. przez przech.	15,29-30	
27,41-44 Wysz. przez arcyk.	15,31-32	23,35b.39
27,45-51.54-56 Śmierć Jez.	15,33-41	23,44-49; por. 36.37
27,57-61 Pogrzeb Jezusa	15,42-47	23,50-56
28,1-8 Zmartwychwstanie	16,1-8	24,1-11

Z powyższej tabeli wynika, że: 1) Łukasz opuszcza niektóre teksty wspólne Mt-Mk; 2) Tam, gdzie Marek nie jest zgodny w kolejności perykop z Mt, Łukasz zawsze idzie za Markiem; 3) Niekiedy Łukasz odchodzi od kolejności zgodnej w Mt i Mk.

Fakt, że Łukasz zawsze idzie za Markiem w kolejności perykop, jeśli Marek nie jest zgodny z Mateuszem, świadczy że Łukasz przyjął Ewangelię Marka jako podstawę struktury swego dzieła. Dlaczego przyjmuje Mk? Prawdopodobnie dlatego, że Marek już odrzucił teksty związane ze środowiskiem żydowskim, które w ewangelizacji pogan nie były potrzebne.

Pierwszym etapem kompozycji Ewangelii Łukasza było przyjęcie z Mk pewnych tekstów, które ma wspólne z Mt (tradycja potrójna Mt-Mk-Łk) i tekstów Mk, których Mt nie ma (tradycja podwójna Mk-Łk), oraz zmiana kolejności niektórych z tych tekstów. Na pierwszym etapie Łukasz odrzuca 21 perykop znajdujących się w Mk. Odrzucenie tych perykop na ogół łatwo zrozumieć, chodzi najczęściej o powiązanie ze środowiskiem żydowskim lub o powtórzenie.

Zmiana kolejności niektórych perykop Markowych wiąże się z nową koncepcją struktury Ewangelii. Analiza całej Ewangelii wskazuje, że Łukasz po opowiadaniu o dzieciństwie Jezusa grupuje perykopy w czterech blokach, z których dwa ostatnie niemal pokrywają się z Mk. Część pierwsza (do wyznania Piotra – Łk 9, 18-21) poświęcona jest tajemnicy Jezusa – kim jest Jezus? Część druga (do trzeciej zapowiedzi męki – Łk 18,31-34) naznaczona jest walką faryzeuszów i uczonych w Piśmie z Jezusem. Jezus zapowiada swoją mękę i jednocześnie ostrzega swoich przeciwników przed

grożącą im karą. W części trzeciej (do perykopy o czasie przyjścia – Łk 21,29-33), na tle rozwijającego się konfliktu Łukasz znowu podejmuje temat godności Jezusa i naukę o zbawieniu. Część czwarta to opowiadanie o męce i zmartwychwstaniu Jezusa.

Drugi etap budowania struktury to dodanie przez Łukasza niektórych tekstów Mt, których nie ma Mk. Teksty te Łukasz włącza zasadniczo w całych blokach. Jest godne uwagi, że Łukasz zmienia kolejność perykop w blokach włączanych z Mt (jest takich bloków sześć) z wyjątkiem zakończenia pierwszego bloku (Łk 7,18-35). Te zmiany sugerują, że Łukasz chce się po prostu odróżnić od struktury Mt. Jeśli chodzi o teksty opuszczone, można i w tym przypadku, podobnie jak w przypadku tekstów Markowych, łatwo uzasadnić, dlaczego Łukasz je opuszcza.

Trzeci etap budowania struktury Ewangelii to włączanie przez Łukasza do już istniejącej struktury tekstów własnych zgodnie z zarysowaną tematyką poszczególnych części Ewangelii.

6.2. Dlaczego Łukasz ma inne opowiadanie o dzieciństwie Jezusa niż Mateusz

Przeciwnicy teorii św. Augustyna czynią niekiedy brak Mateuszowego opowiadania o dzieciństwie Jezusa w Ewangelii Łukasza argumentem na korzyść teorii o nieznanym Ewangelii Mateusza przez Łukasza, ale i ten brak można wyjaśnić.

Łukasz odrzuca Mateuszowi opowiadanie o dzieciństwie Jezusa z dwóch powodów: negatywnego i pozytywnego. Powodem negatywnym, to chęć usunięcia z Ewangelii wydarzeń, które według pogan mogły nie pasować do obrazu Jezusa – Syna Bożego i Zbawiciela, a także Maryi. Takimi wydarzeniami były: wątpliwość św. Józefa co do niewinności Maryi, ucieczka do Egiptu, śmierć chłopców w Betlejem i lęk Józefa przed Archelausem. Warto też wspomnieć, że trzej Magowie przybyli ze wschodu, a więc z Partii, odwiecznego wroga Rzymian. Mateusz pisze o tych wydarzeniach, gdyż wskazują one na wypełnienie się Pisma już w dzieciństwie Jezusa: każde z pięć perykop opowiadania Mateuszowego łączy się z jakimś prorocstwem. Łukasz nie był tak jak Mateusz zainte-

resowany wypełnianiem się proroctw. Natomiast powodem pozytywnym była niewątpliwie chęć podkreślenia roli Maryi w historii zbawienia. Łukasz jest historykiem bardziej niż Mateusz i Marek. Według niego czasy mesjańskie nie zaczynają się w Nazarecie, lecz w świątyni jerozolimskiej, od widzenia Zachariasza. Mając zamiar wspomnieć nawiedzenie Elżbiety przez Maryję, natchnione przez Ducha Świętego słowa Elżbiety i wspaniały hymn Maryi, Łukasz musiał przedstawić wydarzenia związane z narodzeniem Jana Chrzciciela. Zresztą Jan Chrzciciel wskazał na Jezusa jako Mesjasza, czyż nie należało ukazać również niezwykle wydarzenia związane z jego narodzeniem? I wreszcie trzeba dodać: opowiadanie Łukaszo-we w przeciwieństwie do Mateuszowego jest pełne radości, a radość jest cechą całej jego Ewangelii. Anioł Gabriel rozmawia z Maryją, Elżbieta raduje się z przybycia Maryi, aniołowie głoszą pokój ludziom, Symeon i Anna dają świadectwo o Jezusie jako Mesjaszu. Paralelnie do tego opowiadania Łukasz przedstawia narodzenie Jana Chrzciciela również jako wydarzenie radosne. W Łukasowym dyptychu nie było miejsca na teksty Mateuszowe.

6.3. Dlaczego Łukasz ma inną genealogię niż Mateusz

Łukasz nie tylko w innym miejscu umieszcza genealogię Jezusa, mianowicie po opowiadaniu o chrzcie, ale zupełnie ją zmienia. Mateusz rozpoczyna genealogię od Abrahama, Łukasz rozpoczyna od Jezusa i doprowadza do Adama, pierwszego człowieka. W ten sposób Łukasz wpisuje Jezusa w genealogię całej ludzkości, co w Ewangelii dla pogan jest zrozumiałe. Mniej zrozumiała jest natomiast różnica imion i liczba pokoleń od Dawida do Jezusa. Są dwa sposoby wyjaśniające ten problem: 1) W związku z prawem lewiratu Jezus mógł mieć dwie genealogie – naturalną i prawną; 2) W związku z tym, że Jezus nie miał ojca – człowieka, Łukasz mógł umieścić genealogię Maryi, względnie Józef został włączony do genealogii Maryi.

Można jednak postawić pytanie, dlaczego Łukasz nie przepisał genealogii z Ewangelii Mateusza, albo jej po prostu nie przedłużył do Adama? Otóż, wydaje się, że Łukasz miał powody do zmiany.

W Ewangelii Mateusza genealogia Jezusa zawiera w sobie pewne przesłania teologiczne, między innymi, że Jezus jest Mesjaszem. Na tę Jego godność ma wskazywać wypełnienie się określonej liczby pokoleń: trzy razy po czternaście (por. Mt 1,17). Liczba 14 stanowi sumę trzech liczb: 4+6+4. Jeżeli liczby te przedstawimy przy pomocy alfabetu hebrajskiego, jak to wówczas robiono, otrzymamy dalet+waw+dalet, czyli imię Dawid. A zatem w genealogii Jezusa powtarza się trzykrotnie imię Dawid. Dla Mateusza było to znaczące i ważne. Ale Łukasz w genealogii włączonej do swojej Ewangelii też widział ważne przesłanie. Jezusa od Adama dzieli 76 pokoleń. Liczba 76 stanowi sumę dwóch liczb: 61 i 15. Liczba 61 jest sumą czterech liczb (1 – alef, 4 – dalet, 6 – waw, 50 – nun), które tworzą wyraz „ADWN”, czyli „Adon” – „Pan”. Liczba 15 jest sumą liter 10 – jod i 5 – he. Te dwie litery dają wyraz IH, czyli skrót imienia Bożego „Jah”. A zatem liczba pokoleń w genealogii Łukaszczej daje „Adon Jah”, to znaczy „Jahwe Pan”.

Może ktoś zapytać: skąd Łukasz wiedział, że liczbę 76 należy podzielić na 61 i 15? Należy przypuszczać, że nie Łukasz odkrył znaczenie tych liczb, ta druga genealogia była niewątpliwie znana w gminie jerozolimskiej, która odkryła to teologiczne przesłanie na tej samej zasadzie jak przesłanie liczbowe genealogii Mateuszowej Jezusa.

6.4. Dlaczego kazanie w Łk paralelne do Kazania na Górze w Mt jest inne

Oдноśnie podobieństw i różnic w tych kazaniach istnieje kilka opinii. Za wspólnym źródłem obu kazań opowiada się między innymi G. Strecker¹. Według niego kazanie Łukaszcze jest bliższe oryginałowi niż Mateuszowe. Podobnie twierdzi L. Sabourin².

¹ G. Strecker, *Les macarismes du discours sur la montagne*, [w:] L.Évangile selon Matthieu. Rédaction et théologie, praca zbior. pod redakcją M. Didier, Gembloux 1972, str. 185-208.

² L. Sabourin, *Il Vangelo di Mateo. Teologia e esegesi*, vol. I, Marino 1975, str. 350.

J. Dupont³ oraz B. de Solage⁴ przyjmują u podstaw obu kazań pierwotne kazanie w źródle Q, ale uważają, że bardziej zbliżone do oryginału jest Kazanie na Górze.

E. Peterson⁵ jest zdania, że nie było jakiegos przedewangelicznego Kazania na Górze. Według niego źródłem obu kazań były oddzielne sentencje, względnie była dwa różne kazania: w źródle Q i w drugim, do którego Łukasz nie miał dostępu, zwanym M. Według A. M. Perry'ego⁶ Mateusz wziął większą część materiału ze swojego źródła specjalnego M, pozostałą część z Q a także z innych źródeł.

Za wielością dokumentów u podstaw dwóch kazań opowiadają się: T.W. Manson⁷ oraz A. M. Hunter⁸.⁹ Natomiast według Butlera Łukasz po prostu przeredagował kazanie Mateuszowe. I wydaje nam się, że on ma rację. Butler twierdzi, że za pochodzeniem kazania na równinie bezpośrednio od Kazania na Górze przemawia słownictwo tego pierwszego; wykazuje ono wyraźnie znamiona wpływu Kazania na Górze. Na przykład w Łk 6,23b *Bo oto wasza nagroda wielka jest w niebie* – wyraz nagroda=*misthos* jest typowym wyrazem Mateuszowym. W jego Ewangelii występuje on 10 razy, w Ewangelii Marka i w Ewangelii Jana oraz w Dziejach tylko po jednym razie. W Ewangelii Łukasza poza tym wypadkiem znajduje się tylko w 6,35, gdzie także należy go wyjaśnić wpływem Mt (5,46) i w 10,7. Tak więc, twierdzi Butler, *misthos* w Łk 6,23b został prawdopodobnie przejęty z paralelnego tekstu Mt 5,12.

³ J. Dupont, *Le Beatitudini*, Roma 1972, str. 163.

⁴ B. de Solage, *La composition des Evangiles de Luc et de Matthieu et leurs sources*, Leiden 1973, str. 163.

⁵ E. Petersen, *Bergpredikt, Religion in Geschichte und Gegenwart*, t. 1 Tubingen 1972, str. 907-910.

⁶ M. Perry, *The Framework of the Sermon on the Mount*, JBL 54, 1935, 103-115.

⁷ T. W. Manson, *Jesus the Messiah. The Synoptic Tradition of the Revelation of God in Christ, with Special Reference to Form Criticism*, London 1943, str. 22, 43, 150 n.

⁸ A. M. Hunter, *Design of Life. An Exposition of the Sermon of the Mount, its Making, its Exegesis and its Meaning*, London 1953, str. 13 n.

⁹ B. C. Butler, *The Originality of Matthew. A Critic of Two-Document Hypothesis*, Cambridge 1951, str. 37 n.

Szczegółowa analiza pięciu rozdziałów Księgi Wyjścia 19-23, które zawierają opis zawarcia przymierza oraz pierwszy zbiór Prawa w Pięcioksięgu, tzw. „Kodeks Synaicki”, wykazuje bardzo wiele tematów wspólnych z Kazaniem na Górze występujących w tej samej kolejności, np.: ogłoszenie Dziesięciu Przykazań na górze Horeb poprzedzone jest „obietnicą z warunkiem” (Jeżeli Izrael dochowa wierności przykazaniom, będzie własnością Boga, królestwem kapłanów i ludem świętym, por. Wj 19,5-6). W zakończeniu Księgi Przymierza mamy nowe obietnice, ich przedmiotem jest głównie pomoc Boga w zdobyciu Kanaanu (por. Wj 23,22-31). Mateusz na początku i na końcu kazania umieszcza także obietnice: na początku znajdujemy je w ośmiu błogosławieństwach, a na końcu w przypowieści „Dobra lub zła budowa” (7,24-27). Obietnica wyprzedzająca Dziesięć Przykazań mieści w sobie nie tylko przywileje, ale i zadania ludu wybranego Starego Przymierza – Izrael będzie królestwem kapłanów. Mateusz po ośmiu błogosławieństwach włącza perykopę o zadaniach nowego ludu wybranego: ma on być solą ziemi, światłem świata i miastem na górze leżącym (por. 5,13-16).

Podobieństwa tematyczne kazania z Wj 19-23 wskazują, że Mateusz pisał kazanie w relacji do powyższego tekstu Księgi Wyjścia i że według niego kazanie miało być zbiorem Prawa paralelnie do Dekalogu i Księgi Przymierza¹⁰. Nie ulega wątpliwości, że Kazanie na Górze stanowi zbiór pouczeń Chrystusa wygłoszonych w różnych okolicznościach niezależnie od siebie. Łukasz o tym wie i nie czuje się zobowiązany dokładnie je przekazać. Ma on swoją własną koncepcję kazania niezależną od struktury Kodeksu Synaickiego. Zobaczmy, co Łukasz usunął z kazania Mateuszowego i co przesunął w inny kontekst.

	Kazanie w Mt	Kazanie w Łk	Łk (inny kontekst)
Wstęp	5,1-2	6,20a	
Błogosławieństwa	5,3-12	6,20b-23	
Logion o soli	5,13	14,34-35	

¹⁰ A. Kowalczyk, *Wpływ typologii oraz tekstów Starego Testamentu na redakcję Ewangelii Mateusza*, Pelplin 2004, s. 201.

Logion o świetle	5,14-16	8,16 11,33	
Prawo i Prorocy	5,17-18	16,16-17	
	5,19-20	-	-
Nie zabijaj	5,21-24	-	-
Pojednaj się	5,25-26	12,57-59	
Nie cudzołóż	5,27-30	-	-
Zakaz rozwodu	5,31-32	16,18	
Nie przysięgaj	5,33-37	-	-
Nie oddawaj złem za złe	5,38-42	6,29-30	
Miłość nieprzyjaciół	5,43-45	6,27-28	
	5,46-48	-	-
Jałmużna	6,1-4	-	-
Modlitwa	6,5-6	-	-
„Ojcie nasz”	6,7-15	11,1-4	
Post	6,16-18	-	-
Prawdziwy skarb	6,19-21	12,33-34	
Światłem ciała oko	6,22-23	11,34-36	
Bóg albo mamona	6,24	16,13	
Nie troszczcie się	6,25-34	12,22-32	
Nie sądźcie	7,1-5	6,37-42	
Perły i świnię	7,6	-	-
Proście a będzie wam dane		7,7-11	11,9-13
Złota reguła	7,12	6,31	
Dwie drogi	7,13-14	13,23-34	
Dobre owoce	7,15-20	6,43-45	
Pełnić wolę Ojca	7,21-23	6,46	13,25-27
Dom na skale	7,24-27	6,47-49	

Kolejność materiału wspólnego w obu kazaniach jest następująca:

	Łk	Mt
Błogosławieństwa	6,20a-23	5,3-12
Miłość nieprzyjaciół	6,27-28	5,43-45
Nie oddawaj złem za złe	6,29-30	5,38-42
Złota reguła	<u>6,31</u>	7,12
Jeśli miłujecie tylko przyjaciół	<u>6,32-36</u>	5,46-48
Nie sądźcie	6,37-38	7,1-2

Ostrzeżenie przed obłudą	6,41-42	7,3-5
Drzewo i owoce	6,43-45	7,16-20
Nie słowa, ale czyny	6,46	7,21-23
Wezwanie do zachowania nauki	6,47-49	7,24-27

Widzimy, że w kazaniu Łukaszkowym w stosunku do Mateuszowego w innym miejscu znajdują się perykopy: „miłość nieprzyjaciół” i „złota reguła”. W Mt „miłość nieprzyjaciół” następuje po perykopie „nie oddawaj złem za złe”, natomiast „złota reguła” następuje po perykopach „jeśli miłujecie tylko nieprzyjaciół”, „nie sądzicie” i „ostrzeżenie przed obłudą”.

Zmiany w kolejności wymienionych perykop są celowe.

W kazaniu Mateuszowym perykopa „nie oddawaj złem za złe” następuje po starotestamentalnym prawie „Oko za oko i ząb za ząb” (Mt 5,38), a więc w miejscu właściwym. Perykopa o miłości nieprzyjaciół również pasuje do kontekstu Mateuszowego, ponieważ następuje po wierszu 43, w którym jest mowa o miłości bliźniego i nienawiści nieprzyjaciół. W związku z tym, że Łukasz nie cytuje w swoim kazaniu ani starotestamentalnego „prawa odwetu” ani przykazania miłości bliźniego, jest logiczne, że w jego kazaniu najpierw jest mowa ogólnie o miłości nieprzyjaciół a następnie o szczegółowym przypadku: jak się zachować, gdy cię ktoś uderzy w policzek.

„Złota reguła” – *Jak chcecie, żeby ludzie wam czynili, podobnie wy im czyńcie* – w kazaniu Łukaszkowym otwiera perykopę o czynieniu dobrze nie tylko tym, którzy nam czynią dobrze – a zatem stoi ona w miejscu właściwym. Mogłaby ona kończyć perykopę, Łukasz umieszcza ją na początku, ponieważ znajdujące się w niej pouczenia chce podsumować wezwaniem: *Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny* (6,36).

O ile perykopę „Nie sądzicie” (6,37-38) w jakimś sensie można łączyć z tematem miłości bliźniego i miłosierdzia, to następne począwszy od „Dwaj ślepi” już nie.

Fragment kazania od Łk 6,39 nie posiada już tak logicznej kompozycji jak fragment poprzedni, niemniej również ten drugi fragment łączy pewien wspólny temat, mianowicie „Fałszywa pobożność”. Zwróćmy uwagę, że w Kazaniu na Górze po nauce

o miłości bliźniego (5,43-48) znajduje się zbiór perykop, w których Jezus ostrzega przed fałszywą pobożnością (por. Mt 6,1-18). Większość z tych perykop Łukasz usuwa w ogóle ze swojej Ewangelii, ale sam temat wydaje mu się ważny i podejmuje go. Fałszywą pobożność widzi on w działalności „ślepych” przewodników oraz niedouczonej nauczycieli. O nich właśnie mówi w przypowieściach w 6,39-40.

„Ostrzeżenie przed fałszywymi nauczycielami” (Łk 6,39-40) nie znajduje się w materiale Mateuszowym, ale mamy w tym materiale ostrzeżenie przed fałszywymi prorokami (7,15-16a). W Kazaniu na Górze poprzedza ono bezpośrednio fragment o drzewie i owocach (7,16b-20). Ostrzeżenie przed fałszywymi nauczycielami w Ewangelii Łukasza również poprzedza – ale nie bezpośrednio – fragment o drzewie i owocach (Łk 6,43-45). Łukasz prawdopodobnie uważał, że temat fałszywych proroków – zrozumiały w środowisku żydowskim – nie będzie zrozumiały dla Greków, ich należy raczej przestrzegać przed fałszywymi nauczycielami szerzącymi fałszywą pobożność, którą według Łukasza można poznać po obłudzie (6,41-42), po złych owocach (6,43-45) i po słowach, za którymi nie idą czyny (6,46-49). Kim są ci fałszywi nauczyciele? Łukasz nazywa ich „ślepymi” oraz „uczniami”, którzy nie mogą być uważani za mistrzów. W Ewangelii Mateusza, w rozdziale 23 „ślepymi” nazywa Jezus faryzeuszów i uczonych w Piśmie, np.: *Biada wam przewodnicy ślepi...* (23,16). Nazywa ich również obłudnikami, np.: *Biada wam uczeni w Piśmie i faryzeusze obłudnicy...* (23,13). A zatem, niewątpliwie Łukasz znał mowę Jezusa przeciwko uczonym w Piśmie i faryzeuszom, chociaż w swojej Ewangelii jej nie zamieszcza, a za owych fałszywych nauczycieli uważa chrześcijan pochodzenia żydowskiego – judaizujących – wprowadzających zamęt w gminach założonych przez św. Pawła (por. 2 Kor 11,4). Natomiast „uczniami”, którzy chcą być „nad mistrza” to prawdopodobnie ci z gmin greckich, którzy odrzucili autorytet Pawła Apostoła i poszli za nauką judaizujących (por. Gal 3,1-5).

W świetle powyższej interpretacji przypowieści o ślepych i o uczniu druga część kazania – po czterech „Biada” – staje się dosyć spójna, najpierw jest w nim mowa o prawdziwej chrześcijańskiej pobożności (o miłości), później zawiera ostrzeżenie prze-

ciw fałszywej pobożności. Do takiego kazania nie pasowały perykopy z kazania Mateuszowego: o soli (5,13), o świetle (5,14-16), Prawo i prorocy (5,17-18), Pojednaj się (5,25-26), Zakaz rozwodu (5,31-32), „Ojciec nasz” (6,7-15), Prawdziwy skarb (6,19-21) i inne, które Łukasz przeniósł do innego kontekstu.

W kazaniu na nizinie powtarza się dwuczłonowy schemat: Cztery błogosławieństwa skierowane do uczniów, cztery „biada” do przeciwników; wykład prawa miłości skierowany do uczniów (6,27-36), ostrzeżenia skierowane do przeciwników (6,37-45). Opinia, że Łukasz nie mógł znać Kazania na Górze, bo gdyby znał, nie odważyłby się zepsuć jego doskonałej kompozycji, jest niesłuszna. Kompozycja kazania na nizinie nie jest „gorsza”, lecz oparta na innych zasadach redakcyjnych.

7. NIEMOŻLIWOŚĆ OKREŚLENIA PIERWSZEŃSTWA EWANGELII W OPARCIU O RÓŻNICE W DOBORZE MATERIAŁU I KOMPOZYCJI

7.1. Różnice w doborze materiału

Jeśli chodzi o materiał Ewangelii, ewangeliści dobierali go zgodnie ze swoimi założeniami redakcyjnymi. Z analizy Ewangelii synoptycznych, jaką przeprowadziliśmy, wynika, że każdy z ewangelistów miał własną koncepcję dzieła, i że różnią się pod względem rodzaju literackiego. Wszystkie trzy nazywamy Ewangelią, ale nie należy zapominać, że tylko Marek nazwał tak swoje dzieło. Następną „Ewangelią” powstawała dlatego, że poprzednia nie odpowiadała wymogom ewangelizacji w nowym środowisku. Pewne teksty w znanym ewangeliście źródle nie można było włączyć do dzieła, które pisał; właśnie dlatego pisał nowe dzieło, aby tych tekstów nie było. Przyczyny braku niektórych tekstów Ewangelii Mateusza w Ewangelii Marka są ewidentne: Marek, ponieważ pisze dla Rzymian, opuszcza te teksty, które były ściśle związane ze środowiskiem żydowskim, np. stosunek Jezusa do Prawa oraz wypełnianie się proroctw na Jezusie. Również nie trudno zrozumieć, dlaczego Łukasz, piszący dla pogan, opuszcza niektóre teksty Mateuszowe.

7.2. Przyczyny różnic w kompozycji

To samo możemy powiedzieć o przyczynach zmian w kompozycji. Ewangelista przesuwali pewne perykopy przejęte ze źródeł w inne konteksty ze względu na swoje założenia redakcyjne. Szczegółowo problem opuszczeń i przesunięć perykop w Ewangeliach synoptycznych przedstawiłem we wspomnianych we wstępie książkach o genezie Ewangelii Marka i genezie Ewangelii Łukasza. Innym powodem zmian w kompozycji Ewangelii, przede wszystkim w doborze materiału, są zainteresowania teologiczne ewangelistów. Każdy z ewangelistów ma swój obraz Jezusa. Oczywiście, każdy z nich przedstawia Jezusa jako Syna Bożego i Mesjasza, ale w Ewangelii Mateusza jest mocno podkreślony obraz Jezusa – Przewodawcy, w Ewangelii Marka obraz pełnego mocy Syna Bożego, który uwalnia od zła duchowego i fizycznego, natomiast w Ewangelii Łukasza jest uwydatniony obraz Jezusa Zbawiciela uniwersalnego, pełnego miłosierdzia. Dla otrzymania takich obrazów Jezusa należało nie tylko dodać pewne teksty, ale także pewne teksty pominąć.

Twierdzenia szkoły „Formgeschichte”, że Ewangelie są zbiorem luźnych perykop połączonych ze sobą przypadkowo, bardzo zaszkodziły badaniom problemu synoptycznego, dużą bowiem rolę w rozwiązaniu problemu synoptycznego odgrywa teza, że są one zredagowane według pewnych założeń, których ewangelista się ściśle trzymali i dlatego musieli dokonywać wyboru materiału. Do rozwiązania problemu synoptycznego potrzebne są pogłębione badania założeń redakcyjnych Ewangelii.

Powtarzamy: braki pewnych tekstów lub ich przesunięcie nie świadczą o niezależności literackiej od źródła, w którym takie teksty się znajdują. Czy jednak na podstawie tych różnic możemy powiedzieć coś o kolejności Ewangelii? Wydaje się, że nie możemy. Każda z Ewangelii jest dziełem dobrze przemyślanym, nawet Ewangelia Marka, a więc dodatki do danej Ewangelii i zmiany w kolejności perykop nie oznaczają, że dany ewangelista coś poprawił – a zatem był drugim – ani też braki pewnych perykop nie oznaczają, że ewangelista coś w kompozycji zepsuł (a zepsuć nie

powinien) – a zatem był pierwszym. Sam fakt, że dana Ewangelia jest krótsza lub dłuższa, nie może świadczyć o jej pierwszeństwie. Tak samo nie może świadczyć o jej pierwszeństwie rzekomo doskonalsza kompozycja.

Dlaczego Ewangelie synoptyczne pomimo, że mają różne założenia literackie i powstały w oparciu o różne koncepcje, są do siebie mimo wszystko bardzo podobne? Dlatego, że żaden z kolejnych ewangelistów nie miał odwagi odejść zbyt daleko od pierwszej Ewangelii, która była już przyjęta przez Kościół jako urzędowe świadectwo o Jezusie na piśmie. Drugi i trzeci ewangelista nie mieli zamiaru napisać zupełnie nowego dzieła, chcieli tylko przystosować pierwszą Ewangelię do potrzeb ewangelizacji w swoim środowisku.

ZAKOŃCZENIE

Z analizy literackiej wynika, że podobieństwa w Ewangeliach synoptycznych są spowodowane zależnością literacką Ewangelii. Uważamy, że św. Augustyn miał rację: najstarszą Ewangelią – zgodnie z tradycją starożytnego Kościoła – jest Ewangelia św. Mateusza, Marek przeredagował tę Ewangelię, a Łukasz korzystał z obu poprzednich. Dla wyjaśnienia różnic nie są potrzebne żadne dodatkowe źródła, ani redakcje pośrednie. Ewangeliści traktowali teksty poprzedników z wielką swobodą. Dowodem swobodnego podejścia do źródeł są cytaty Starego Testamentu w Ewangeliach. Ewangeliści nawet z zasady starali się wprowadzić zmiany do tekstów czerpanych ze źródeł, aby się od nich różnić. Świadczy o tym często stosowana inwersja słów w zdaniach i również zdarzająca się inwersja całych części w perykopach. Świadczy o tym wielka różnica w słownictwie w tekstach paralelnych. Brak pewnych tekstów, które znajdują się w źródłach, nie oznacza, że Ewangelista tych tekstów nie znał – a więc i nie znał danego źródła, Ewangeliści świadomie pomijali teksty, które mogły być źle odebrane przez adresatów danej Ewangelii, lub mogły ich nie interesować. Marek odrzuca wiele tekstów Mateuszowych, ponieważ były ściśle związane ze środowiskiem żydowskim, to samo robi Łukasz. Różnice w doborze materiału i w kompozycji Ewangelii są też wyrazem zainteresowania poszczególnych Ewangelistów pew-

nymi tematami jak również tym, że pragnęli przekazać czytelnikowi „własny” obraz Jezusa. Wszyscy trzej Ewangelisci synoptyczni przedstawiają Jezusa jako Mesjasza, Zbawiciela i Syna Bożego, ale Mateusz kładzie akcent na Jezusa – Mesjasza, na którym spełniają się Pisma, oraz na Jezusa – Prawodawcę; Marek kładzie akcent na cuda Jezusa i stara się Go przedstawić przede wszystkim jako pełnego mocy Syna Bożego; w Ewangelii Łukasza Jezus jest Zbawicielem całej ludzkości od zła fizycznego i duchowego.

Każdy z Ewangelistów synoptycznych miał swoją własną koncepcję dzieła, które pisał. Mateusz chciał dać pierwotnemu Kościołowi nową Torę, Marek napisał Dobrą Nowinę sugerując się prorocत्वami o Ewangelii i przepowiadaniem Apostoła Piotra i Apostoła Pawła, Łukasz chciał napisać historię wydarzeń mesjańskich. Dla Łukasza Ewangelia Mateusza była zbyt związana ze środowiskiem żydowskim, natomiast Ewangelia Marka była zbyt krótka. Ustalanie kolejności Ewangelii synoptycznych na podstawie ich rzekomo doskonalszych lub mniej doskonałych teologii czy kompozycji jest nieporozumieniem.

A zatem, podsumowując, podobieństwa trzech pierwszych Ewangelii są wynikiem zależności literackiej, natomiast różnice – różnych założeń redakcyjnych oraz wprowadzania świadomych zmian do kompozycji Ewangelii oraz do słownictwa i składni zdań w tekstach zapożyczonych. Ewangelia Mateusza – zgodnie ze świadkami historii – jest chronologicznie pierwszą. Musiała ona posiadać szczególny autorytet, gdyż wywarła duży wpływ na styl i kompozycję dwóch następnych. Ewangelia Marka była próbą dostosowania tej pierwszej do potrzeb ewangelizacji w środowisku rzymskim, a Łukasz dostosował Ewangelię Marka korzystając także z Ewangelii Mateusza do ewangelizacji pogan w ogóle.

BIBLIOGRAFIA

- Abbot E. A., *The Correction of Mark Adopted by Matthew and Luke, Diatessarica*, II, 1901.
- Argyle A. W., "The Agreements between Matthew and Luke", *ExpT* 73 (1961-62).
- Aune D. E., *The Problem of the Genre of the Gospel: A Critique of the C. H. Talbot's What is a Gospel*, [w:] R. T. France i D. Wenham, *Gospel Perspectives: Study of History and Tradition in the Four Gospels*, t. II, Sheffield 1980.
- Bacon B. W., *Studies in Matthew*, New York 1930.
- Bartnicki R., *Ewangelie synoptyczne*, Warszawa 2003.
- Benoit P., *L'Évangile selon Saint Matthieu* (Bible de Jérusalem), Paris 1972.
- Bloch R., *Quelques aspects de la figure de Moïse dans la tradition rabbinique*, [w:] Moïse l'homme de l'Alliance (praca zbior.), Paris 1955.
- Boismard M.-É., *Introduction au premier récit de la multiplication des pains*, [w:] *The Introductions of the Gospel*, red. D. L. Dungan, Leuven 1990.
- Boismard M.-É., *Théorie des niveaux multiples*, [w:] *The interrelations of the Gospels*, red. D. L. Dungan, Leuven 1990.
- Bultmann R., *The History of the Synoptic Tradition*, Oxford 1972.

- Burridge R. A., *What are the Gospels. A Comparison with Graeco-Roman Biography* (SNTS MS, 70), Cambridge 1992.
- Butler B. C., *The Originality of St. Matthew. A Critique of the Two-Document Hypothesis*, Cambridge 1951.
- Cavaletti S., *Gesù Messia e Mose*, Ant 36 (1961).
- Cerfaux L., *Evangile selon saint Luc*, [w:] DBS V, Paris 1957.
- Chapman J., *Matthew, Mark and Luke*, 1937.
- Danielou J., *Sacramentum Futuri. Etudes sur les origins de la typologie Biblique*, Paris 1950.
- de Solage B., *La composition des Evangiles de Luc et de Matthieu et leurs sources*, Leiden 1973.
- de Solage B., *Synopse grecque des évangiles. Méthode nouvelle pour résoudre le problème synoptique*, Leiden-Toulouse 1959.
- Descamps A., *Moïse dans les Evangiles et dans la tradition apostolique*, [w:] Moïse l'homme de l'Alliance (praca zbiorowa), Paris 1955.
- Devresse L., *Les Evagiles et l'Evagile*, Paris 1963.
- Dungan D. L., *Respons to Two-Source Hypothesis*, [w:] The Interrelations of the Gospel, ed. D. L. Dungan, Leuven 1990.
- Dupont J., *Le Beatitudini*, Roma 1972.
- Farmer W. R., *The Synoptic Problem*, New York 1964.
- Gaboury A., *La structure des évangiles synoptiques. La structure-type a l'origine des Synoptiques*, Leiden 1970.
- Goulder M. D., *Luke: A New Paradigm*, Sheffield 1989.
- Grant, F. C. *The Growth of the Gospel*, New York 1933.
- Grzybek S., *Mojżesz na nowo odczytany*, [w:] Scrutamini Scripturas. Księga pamiątkowa z okazji złotego jubileuszu kapłaństwa ks. prof. Stanisława Łacha (Praca.zbior.), Kraków 1980.
- Gundry R. H., *Mathean foreign bodies in agreements of Luke with Matthew against Mark. Evidence that Luke used Matthew*, [w:] The Four Gospels 1992, Festschrift Frans Neirynck. Ed. by F. Van Segbroeck, Leuven 1992.
- Gundry R. H., *Recent investigation into Literary Genre Gospel*, [w:] R. N. Longenecker i M. C. Tanney, New Dimensions in the New Testament Study, Grand Rapids 1974.
- Gundry R. H., *The Use of the Old Testament in St. Matthew's Gospel*, Leiden 1967.

- Hawkins J. C., *Horae Synopticae*, Oxford 1909.
- Howard G., *Stylistic inversion and the synoptic tradition*, JBL 97/3 (1978).
- Hunter A. M., *Designe of Life. An Exposition of the Sermon of the Mount, its Making, its Exegesis and its Meaning*, London 1953.
- Kilpatrick G. D., *The Origins of the Gospel according to Matthew*, 1946.
- Kogler F., *Doppelgleichnis vom Senfkorn und Sauerteig in seiner traditionsghesichtlichen Entwicklung*, Würzburg 1998.
- Kowalczyk Ks. A., *Geneza Ewangelii Łukasza*, Pelplin 2006.
- Kowalczyk Ks. A., *Geneza Ewangelii Marka*, Pelplin 2004.
- Kudasiewicz J., *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, Warszawa 1986.
- Léon-Dufour X., *Les Evangiles synoptiques*, [w:] Introduction a la Bible, t. II, Tournai 1959.
- Longstaff T. R. W., *Evidence of Conflation In Mark? A Study in the Synoptic Problem*, Missoula 1977.
- Manson T. W., *Jesus the Messiah. The Synoptic Tradition of the Revelation of God in Christ, with Special Reference to Form Criticism*, London 1943.
- Moule C. F. D., *Le origini del Nuovo Testamento*, Brescia 1971.
- Peabody D. B., *Respons to multi-stage hypothesis*, [w:] The Interrelations of the Gospels, red. D. L. Dungan, Leuven 1990.
- Perry M., *The Framework of the Sermon on the Mount*, JBL 54, 1935.
- Petersen E., *Bergpredikt, Religion in Geschichte und Gegenwart*, t. 1 Tübingen 1972.
- Rolland Ph., *Les premiers évangiles. Un nouveau regard sur le probleme synoptique*, (LD 116), Paris 1984.
- Sabourin L., *Il Vangelo di Mateo. Teologia e esegesi*, vol. I, Marino 1975.
- Schmidt K. L., *Die Stellung der Evangelien in der allgemeinen Littergeschichte*, [w:] H. Schmidt, Eucharisterion: Studien zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments; H. Gunkel zum 60 Geburtstag, Göttingen 1923.
- Shuler P. L., *A Genre for the Gospels: The Biographical Character of Matthew*, Philadelphia 1982.

- Simpson R. T., *“The Major Agreements of Matthew and Luke against Mark”*, NTS 12 (1965-66), s. 273-284.
- Stanton G. N. *Jesus of Nazareth in New Testament Preaching*, Cambridge 1974.
- Stendahl K., *The School of St. Matthew and its Use of the Old Testament*, Philadelphia 1968.
- Strecker G., *Les macarismes du discours sur la montagne*, [w:] L, *Évangile selon Matthieu. Rédaction et théologie*, praca zbior. pod redakcją M. Didier, Gembloux 1972.
- Talbert C., *What is a Gospel?*, Philadelphia 1977.
- Tuckett C. M., *The Existence of Q*, [w:] *The Gospel behind the Gospel. Current Studies on Q*, ed. R. A. Piper, Leiden – New York – Köln 1995.
- Turner N., *“The Minor Verbal Agreements of Mt. and Lk. Against Mark”*, [w:] *Stud. Evangel. I (TU, 73)*, Berlin 1959.
- Via O. D., *Kerygma and Comedy in the New Testament: A structuralist Approach to Hermeneutic*, Philadelphia 1975.
- Votaw C. W., *The Gospels and contemporary Biographies in the Graeco-Roman World*, Philadelphia 1982.

Spis treści

WYKAZ SKRÓTÓW	5
WSTĘP	7
1. KRÓTKI PRZEGLĄD HISTORII PROBLEMU SYNOPTYCZNEGO	9
2. PODOBIENSTWA I RÓŻNICE	18
2.1. Materiał wspólny w trzech pierwszych Ewangeliach.....	18
2.2. Podobieństwa i różnice w kompozycji Ewangelii.....	19
2.3. Podobieństwa i różnice w słownictwie i budowie zdań.....	20
2.4. Zależność literacka	21
3. NIEMOŻLIWOŚĆ OKREŚLENIA PIERWSZEŃSTWA EWANGELII W OPARCIU O RÓŻNICE W SŁOWNICTWIE	23
3.1. Poprawa stylu i języka	24
3.2. Odróżnienie się od źródła.....	24
4. EWANGELIA MATEUSZA.....	33
4.1. Dane historyczne o powstaniu Ewangelii Mateusza.....	33
4.2. Rodzaj literacki i koncepcja Ewangelii Mateusza.....	34
4.3. Podobieństwa rzeczowe i liczbowe w Mt i Heksateuchu	36

4.4. Kompozycja Mt	40
4.5. Problem dubletów w Ewangelii Mateusza	43
5. POWSTANIE EWANGELII MARKA	47
5.1. Tradycja starożytnego Kościoła	47
5.2. Dlaczego Marek napisał Ewangelię	48
5.3. Wpływ prorocत्व o Ewangeliach na koncepcję Dobrej Nowiny w Listach św. Piotra i św. Pawła	50
5.4. Wpływ prorocत्व o Ewangelii na koncepcję Ewangelii Marka	52
5.5. Wpływ nauki św. Pawła Apostoła o tajemnicy mądrości na redakcję Markowego kazania w przypowieściach (Mk 4,1-34)	54
5.6. Dlaczego Marek nie ma opowiadania o dzieciństwie Jezusa, o kuszeniu i Kazania na Górze	57
5.7. Brak tytułu „Syn Boga żywego” w Mk 8,29	59
5.8. Logika kompozycji Ewangelii Marka	64
5.9. Argument na pierwszeństwo Mt wynikający z kompozycji Mk	69
6. REDAKCJA EWANGELII ŁUKASZA	72
6.1. Trzy etapy budowania struktury Ewangelii Łukasza	72
6.2. Dlaczego Łukasz ma inne opowiadanie o dzieciństwie Jezusa niż Mateusz	77
6.3. Dlaczego Łukasz ma inną genealogię niż Mateusz	78
6.4. Dlaczego kazanie w Łk paralelne do Kazania na Górze w Mt jest inne	79
7. NIEMOŻLIWOŚĆ OKREŚLENIA PIERWSZEŃSTWA EWANGELII W OPARCIU O RÓŻNICE W DOBORZE MATERIAŁU I KOMPOZYCJI	86
7.1. Różnice w doborze materiału	86
7.2. Przyczyny różnic w kompozycji	87
ZAKOŃCZENIE	89
BIBLIOGRAFIA	91